

אמרי נא אחתי את

עצות לקבלת התורה
מלוקט מספרי רבינו הקדוש
רבי נחמן מברסלב

עוד נדפס תשובה מהרב יהושע גרוס שליט"א
לגבי סדר הלימוד

שבועות – ה'תשפ"ג

מוקדש לעילוי נשמת אבנר בן שמחה ז"ל

להערות ויצירת קשר ניתן לפנות בטל

0507374172

A9435804@gmail.com

עיצוב: שמעון ! לוי
0533147130

תוכן העניינים

ה ספר המידות – לימוד .....

י שיחות מוהר"ן .....

כב ליקוטי עצות – תלמוד תורה .....

לא תשובה מהרב יהושע גרוס .....

ספר המידות - לימוד

כָּל יְדִיעָה בְּמִשְׁפָּטֵי הַתּוֹרָה, הֵן
מִצְוֹת שְׁבִין אָדָם לְחַבְרוֹ הֵן
מִצְוֹת שְׁבִין אָדָם לְקוֹנֵנו, הַיְדִיעָה
הַזֹּאת בְּעֶזְמָהּ הִיא הַצְּלַחַת הַנַּפֶּשׁ.

יִרְאֶה מִתְלַמְּדֵי-חֶכֶם מִסְגָּל לְלַמּוֹד.

הַעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בְּלֵילָה - שְׂכִינָה כְּנַגְדּוֹ.

מִה יַעֲשֶׂה אָדָם וְיַחֲכֶם, יִרְבֶּה בִּישִׁיבָה
וַיִּמְעַט בְּסַחֲוֹרָה וַיִּבְקֶשׁ רַחֲמִים, כִּי
הָא בָּלָא הָא לָא סְגִי.

הַלּוֹמֵד בְּקוֹל רֶם מְאֲרִיךְ יָמִים,
וְתַלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ.

מִי שְׂאִין בּוֹ גְּסוּת, לְמוֹדוֹ מִתְקַיֵּם
בְּיָדוֹ.

מִי שְׁעוֹשֶׂה תַעֲנוּג לְאָב וּמִשְׁמַח
אוֹתוֹ, עַל-יְדֵי זֶה יִהְיֶה לוֹ חֶשֶׁק
וְאַהֲבָה לְלַמֵּד.

כְּשֶׁאָדָם אוֹמֵר חֲדוּשֵׁי אוֹרֵיתָא, עַל-
יְדֵי זֶה מִשְׁמַח אֶת הַשָּׁם יִתְבָּרֵךְ.

לְמוֹד הַתּוֹרָה - אֶפְלוּ מִתְנַמְנֵם הוּא
טוֹב.

עַל-יְדֵי קְבֻלַּת הַיְסוּרִים בְּאַהֲבָה אֵינּוּ
מִשְׁפַּח תְּלַמּוּדוֹ.

כָּל מִה שְׁלַמֵּד אָדָם בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהָיָה
נִמְנָע אֲצִלוֹ לַעֲמֵד עַל אֲמַתַּת כְּוֹנֵת
הַלְמוּד בְּשִׁלְמוֹת, יִזְכֶּה לְהִבִּין עַל
אֲמַתְתָּהּ בְּעוֹלָם הַבָּא.

עַל-יְדֵי קִימָה בְּפָנָי תְּלַמְּדֵי-חֶכֶם
זוֹכִין לְתּוֹרָה.

שְׁלֹשָׁה הַקְדוּשׁ־בְּרוּךְ־הוּא בּוֹכָה
עֲלֵיהֶן בְּכָל יוֹם, וְאַחַד מֵהֶם, עַל
מִי שָׁאֲפָשֶׁר לוֹ לְעֹסֵק בַּתּוֹרָה וְאִינוֹ
עוֹסֵק.

הַרְגֵּל הַלְמוּד הוּא עוֹלָה לְמַעְלָה עַל
קִיּוֹם כָּל הַמְצוּוֹת.

אִינוֹ דוֹמָה הַלּוֹמֵד מִפִּי עֲצָמוֹ לְלוֹמֵד
מִפִּי הָרֵב.

מִי שָׂאוּהֵב תְּלַמֵּיד־חֶכֶם, הַתּוֹרָה
מְחַזְרֵת עָלָיו וְעַל זְרַעוֹ.

יִלְמַד אָדָם אֶפְלוּ בְּלֹא הִבְנָה.

תּוֹעֵלֶת גְּדוֹל לְרֵאוֹת פֶּה הָרֵב בְּשַׁעַת
הַלְמוּד.

תּוֹעֵלֶת גְּדוֹל לְלַמֵּד אֶצֶל נְהָרוֹת.

הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בְּלִילָה, כְּאִלוֹ עוֹסֵק
בְּעֵבוֹדָה.

גַּם מִי שֶׁמְלַמֵּד לְאַחֵרִים.

הַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי הָרֵב, מִסְתַּיֵּעַ מִלְתָּא
טַפִּי.

גְּדוֹל תְּלַמוּד תּוֹרָה מִהַקְרֵבֶת תְּמִידִין.

הָאוֹמֵר: שְׂמוּעָה זֹו נָאָה וְזוֹ אֵינָה
נָאָה, מְאַבֵּד הוֹנָה שֶׁל תּוֹרָה.

מִיִּגְמַר בְּעִתִּיקָא קֹשָׁה מַחֲדָתָא.

הַשּׁוֹכֵחַ דְּבַר אֶחָד מִתְּלַמוּדוֹ, גּוֹרֵם
גְּלוּת לְבָנָיו וּמוֹרִידִין אוֹתוֹ מִגְּדֻלָּתוֹ.

גְּדוֹל תְּלַמוּד תּוֹרָה מִהַצֵּלֶת נַפְשׁוֹת
וּמִבְּנִין בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ וּמִכַּפּוּד אָב
וְאִם.

עַל־יְדֵי קְדֻשָּׁה זוֹכָה לְבִינָה.

עַל־יְדֵי בִינָה זוֹכָה לְתִשׁוּבָה.

מי שאין חוזר תלמודו, קשה לו לגדל בנים.

הלומד תורה לשמה, משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה, ומגן על כל העולם כלו, וכאלו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה ומקרב את הגאולה.

המלמד בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב, כאלו עשאו וכאלו עשאו לדברי תורה וכאלו עשאו לעצמו.

המשחיר פניו [על דברי תורה] בעולם הזה, הקדוש-ברוך-הוא מבהיק פניו לעולם הבא.

המרעיב עצמו על דברי תורה, הקדוש-ברוך-הוא משביעו לעולם הבא.

הקורא פסוק בזמנו, מביא טובה לעולם.

כשיש שני פסוקים, מאחד אתה יכול לדרש זכות וטוב ומאחד אתה יכול

העוסק בהלכות עבודה, כאלו נבנה בית-המקדש בימיו.

אין התורה מתקיימת אלא למי שמעמיד את עצמו ערום עליה, ובמי שמשים את עצמו כמי שאינו יודע.

הלמוד קודם ליראת חטא, ויראת חטא קודם לעיון.

על-ידי פת שחרית תלמודו מתקיים בידו וזוכה ללמד וללמד.

תורה צריכה דוקא להיות בדבור, כי הלמוד שהוא במחשבה לבד נשתפת, ואין בא לידי מעשה.

הלומד ואינו חוזר, דומה לזרע ואינו קוצר.

החוזר תלמודו - התורה מבקשת מאת השם שתברך שיגלה לו טעמי התורה וסתריה.

מי שאין לו עת קבוע ללמד, הוא בא להרהורי זנות.

בְּנִקְל לְהִבִּין אִיזְהו עֲנִין כְּשֶׁהוּא
בְּמָקוֹם גְּבוּהָ, דְּהִינּוּ בְּהַר אוּ מְקוֹם
אַחַר.

מִי שְׂאִין לוֹ חֲשָׁקוֹת לְלַמֵּד, אֵל יִדְבַר
עַל שׁוּם אָדָם שׁוּם דְּבַר רָע.

אֵל תִּלְמַד אֶלֶּא אֶצֶל יִרְא־שָׁמַיִם.

עַל־יַדֵּי תוֹרָה תִּזְכֶּה לְשָׁלוֹם.

עַל־יַדֵּי הַפְּפִירוֹת אֵין לְאָדָם חֲשָׁקוֹת
לְלַמֵּד.

עַל־יַדֵּי צְדָקָה לְשִׁמָּה תִּזְכֶּה לְתוֹרָה
לְשִׁמָּה.

עַל־יַדֵּי קִימַת חֲצוֹת יִזְכֶּה לְהִבִּין אֶת
הַתּוֹרָה וּלְדַרְשׁ אוֹתָהּ.

מִי שֶׁפָּסַק מִדְּבָרֵי תוֹרָה לְדְבָרִים
בְּטָלִים, תִּקְוֹנוּ - שְׂיִקוּם חֲצוֹת.

מִי שֶׁשׁוּנָא אֶת הַשְּׁקָר כְּמוֹ תוֹעֵבָה,
יְהִיָּה לוֹ חֲשֵׁק לְלַמֵּד.

לְדַרְשׁ לְהַפְּךָ, תְּדַרְשׁ הַפְּסוּק שֶׁהוּא
לְזִכּוֹת וּלְטוֹב.

מִי שְׂאִין לוֹ הִבְנָה בְּלִמּוּדוֹ, יִשְׁבֹּת
אֶצֶל צְדִיק, גַּם עַל־יַדֵּי זֶה יִזְכֶּה לְלַמֵּד
תּוֹרָה לְשִׁמָּה. אוּ יִשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת
אִיזְהָ תַעֲנוּג לְצְדִיק אוּ יִלְמַד בְּשִׁמְחָה
אוּ יִקְבֹּל אֶת הַשְּׁבֹת בְּשִׁמְחָה אוּ יִקְבֹּל
הַצְּדִיק בְּשִׁמְחָה.

עַל־יַדֵּי לִמּוּד בְּעִיּוֹן יוֹכֵל לְהַתְּפַלֵּל.

מִי שְׂאִינוּ יְכוּל לְלַמֵּד מִחֲמַת מְנִיעוֹת,
יִפְרֹשׁ מִמְשַׁקָּה הַמְּשַׁכֵּר.

עַל־יַדֵּי בְּטוֹל תּוֹרָה יְבוֹא לְבְטוֹל
תְּפִלָּה וְהוּא הַדִּין לְהַפְּךָ.

מִי שְׂאִין יְכוּל לְלַמֵּד כִּי אֵין לוֹ פְּנָאֵי
וְלוֹמַד בְּשִׁבְתּוֹ וְרֵאשׁ־חֲדָשׁ, בְּזָה הוּא
מַעֲצִיר אֶת רוּחַ הַטְּמָאָה.

כְּשֶׁאֵין מִבִּין אֶת לִמּוּדוֹ, בְּיָדוּעַ
שְׂדִינִים שׁוֹרִין עָלָיו.

המְחַיִּיבִים כָּל אֱלוֹ הַיְסוּרִים, אָבֵל
עַל־יְדֵי הַרְצוֹן וְהַתְּאוּהָ שְׁנַתְעוֹרֵר
אֶצֶל הַתְּלַמִּידִים בְּשַׁעַה שֶׁהִגִּיעַ עִתָּם
הַקְּבוּעַ לָהֶם לִילָף אֶצֶל הָרֵב לְלַמֵּד,
עַל־יְדֵי זֶה נִתְבַּטְּלִים הַיְסוּרִים קִדְּם
הַזְּמַן הַקָּצוּב לָהֶם.

עַל־יְדֵי לְמוּד "שְׁלֶחַן עֲרוּךְ" בָּאִים
לְיִרְאָה.

לְמוּד הַפּוֹסְקִים מְבַטְּלִין הַרְהוּרִי
עֲבוּדָה זָרָה.

הַמוֹצִיא דְבַר־תּוֹרָה בְּפִיו, נִצּוֹל מִדִּין
סְקִילָה.

כְּשֶׁאָדָם לוֹמֵד עַד שְׁנַתְיַגַּע, בְּזֶה
מִמְתִּיק דִּינָיו וּמְעוֹרֵר רַחֲמִים, גַּם
עַל־יְדֵי זֶה מְעוֹרֵר רַחֲמִים אֶצֶל אָבִיו
בְּקָבֵר.

עַל־יְדֵי תּוֹרָה בָּא לְאִמּוּנָה, וְעַל־יְדֵי
אִמּוּנָה בָּא לְקְדוּשַׁת־הַשֵּׁם.

הַסֵּפֶר שֶׁאָדָם רָשַׁע לְמַד מִמֶּנּוּ, אֵל
תְּלַמֵּד מִמֶּנּוּ, כִּי הָאוֹתִיּוֹת הֵם יִרְשִׁיעוּ
אוֹתָךְ.

הַתּוֹרָה - שְׁיֵשׁ לָךְ הוֹצָאוֹת עָלֶיךָ,
עַל־יְדֵי זֶה לֹא יִהְיֶה שְׂכוּחַ מִמֶּךָ.

מִי שֶׁפּוֹרֵשׁ אֶת עַצְמוֹ מִן הַתּוֹרָה,
נִתְחַבֵּר לְשָׁטָן.

תְּלַמִּיד־חֶכֶם נוֹקֵם וְנוֹטֵר כְּנֶחֱשׁ,
הַדְּבֵק בּוֹ, שְׁסוֹפֵף לְהַנּוֹת מִתְּלַמוֹדוֹ.

בְּמִי אֵתֶּה מוֹצֵא סְדְרֵי תּוֹרָה, בְּמִי
שֶׁמְשַׁפֵּים וּמְעַרִיב עָלֵיהֶם בְּבֵית־
הַמְּדֻרָשׁ וּמְשַׁחֵיר אֶת פְּנֵיו עָלֵיהֶם
כְּעוֹרֵב וּמְשִׁים עַצְמוֹ אַכְזָרִי עַל בְּנָיו
כְּעוֹרֵב.

אֵין מִן הַכֹּל זוֹכָה אָדָם לְלַמֵּד, בְּשֶׁבִיל
זֶה הוֹלְכִים לְמַרְחָקִים לְלַמֵּד.

יֵשׁ יְסוּרִים הַבָּאִים עַל הָאָדָם וְנִקְבָּע
לָהֶם זְמַן לְפִי חַיּוֹב סְדוּר הַכּוֹכְבִים,

שיחות מוהר"ן

הוכיח את אחד על התמדת הלמוד, ואמר לו: מדוע לא תלמד? מה תפסיד בזה הלא תקבל עולם הבא על הלמוד?!

ואין צריך לומר, כשהתורה מראה אהבה לאחד, אז אין רוצה כלל עולם הבא, רק שרוצה את התורה בעצמה. והלא גם השם יתברך לומד (כמו שמבאר בדברי רבותינו ז"ל *עבודה נרה ג*): סדר היום שיש להקדוש-ברוך-הוא: שלש שעות עוסק בתורה וכו').

ובדורות הללו בעוונותינו הרבים נפל למוד התורה מאד. ודע, שהגדולים שהיו בדורות שלפנינו, דהינו הרבנים הגדולים שהיו אז, לא היו יודעים שום כוונות, ואף-על-פי-כן היו יכולים לעשות מופתים רק על-ידי למוד התורה הקדושה, כי על-ידי-זה – כשהיו אומרים איזה דבור נתקם כד.

(שיחות הר"ן יז)

ואמר: נכספתי מאד להמשיך את העולם אל עשייה, שיהיה חיוב אצל כל אחד ואחד ללמוד כך וכך, בכל יום ולא יעבר, וכיוצא.

ואמר: שאפלו אותן האנשים הרחוקים מן הקדשה מאד, שגלברו במצודה רעה עד שרגלין בעברות ח"ו, רחמנא לצלן רחמנא לשון, אף-על-פי-כן הכח של התורה גדול כל-כך עד שייכולה להוציא אותם מן העברות שרגלין בהם ח"ו.

ואם יעשו להם חק קבוע וחיוב חזק ללמוד בכל יום ויום כך וכך יהיה איך שיהיה בודאי יופו לצאת ממצודתם הרעה, על ידי התורה, כי כח התורה גדול מאד.

(שם ט)

דע, שיש בבני אדם סגלות גדולות, כי יכולין לפעל על-ידי מחשבתם מה שהם חושבים. ואפלו תיקרות ח"ו, הוא בא ממחשבות בני אדם.

פי בְּשֶׁהִמְחֵשְׁבָהּ הַיָּא בְּלָהּ אַחוּזָה וּדְבוּקָה בְּדָבָר אֶחָד שִׁיְהִי בּוֹ, (דְּהֵינּוּ כָּל הַבְּחִינּוֹת שִׁישׁ בְּמַחְשְׁבָהּ דְּהֵינּוּ פְּנִימִיּוֹת וְחִיצוֹנִיּוֹת וְשֹׂאֵר הַבְּחִינּוֹת כְּלָם עַד הַנִּקְדָּה) וְכִשְׁפָּלָם כְּאַחַד אַחוּזִים וּדְבוּקִים וְחוֹשְׁבִים שִׁיְהִי בּוֹ בְּלִי כְּלָבּוֹל וְנִמְיָה לְמַחְשְׁבָהּ אַחֲרַת, עַל-יְדֵי-זֶה הֵם פּוֹעֲלִים שְׂבֻה־כֶּרֶח יְהִי בּוֹ כְּמוֹ שֶׁהֵם חוֹשְׁבִים.

וְגַם שֶׁהִמְחֵשְׁבָהּ תְּהִיָּה בְּפִרְטֵי פִרְטֵיּוֹת, לֹא בְּדֶרֶךְ כָּלָל, כְּגוֹן שִׁיְחַשֵּׁב שֶׁאֵם יְהִיָּה בּוֹ יְהִיָּה כִּדּוּךְ בְּפִרְטֵיּוֹת.

אֲבָל כְּשֶׁחֹשֵׁב בְּדֶרֶךְ כָּלָל, הוּא בְּחִינַת גְּלִמּוֹ בְּלִים (פְּלִים י"ב-ו חֲלִין כַּה), וְיִכּוֹל לְמַעוֹת כְּמוֹ שְׁמַעְיָה נִכְטָ שְׂרָאָה אִשׁ יוֹצֵא כּו' (סִנְקֵדְרִין קא:)

וְגַם לְעֵנִין הַלְמוּד מוֹעִיל זֶה: אִם תְּהִיָּה מַחְשְׁבָתוֹ תְּקִיפָה מְאֹד כְּנ"ל, בּוֹדֵאֵי יְהִיָּה בּוֹ. וּבְלִבְדּוֹ שֶׁתְּהִיָּה הַמַּחְשְׁבָהּ תְּקִיפָה וְאַחוּזָה מְאֹד בְּזֶה כְּנ"ל, דְּהֵינּוּ לְמִשְׁלַ שִׁיְחַשֵּׁב בְּמַחְשְׁבָתוֹ שִׁיְזַכֵּה לְלָמֵד וּלְגַמֵּר כָּל הָאַרְבָּעָה פּוֹסְקִים כְּלָם עִם כָּל הַפְּרוּשִׁים הַגְּדוּלִים. וְיִחַשֵּׁב וְיִצִּיר בְּדַעְתּוֹ בְּאִיזָה אִפְּן יִלְמַד אוֹתָם וּבְכַמָּה זְמַן, כְּגוֹן לְמִשְׁלַ שִׁיְזַכֵּה לְלָמֵד חֲמִשָּׁה דְּפִין בְּיוֹם אֶחָד עַד שִׁיְזַכֵּה לְגַמֵּר כְּלָם בְּשָׁנָה אַחַת. וְיִכְנִים מַחְשְׁבָתוֹ בְּזֶה הַיִּטֵּב הַיִּטֵּב בְּתַקְוָה גְּדוּלָּה מְאֹד עַד שֶׁתְּהִיָּה הַמַּחְשְׁבָהּ תְּקִיפָה וְאַחוּזָה בְּזֶה מְאֹד.

(וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה בְּשֹׂאֵר לְמוֹדֵי הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה כְּגוֹן ש"ס עִם הַרִי"ף וְהַרַ"שׁ וְטוֹרִים וְכו') וְתַנ"ךְ וְכִיּוֹצֵא) וְיִכְסֵף וְיִשְׁתַּקֵּץ וְיִחַשֵּׁב בְּזֶה הַרְבֵּה בְּתַקְוָה גְּדוּלָּה אִזִּי יִזְכֵּה שִׁיְהִיָּה בּוֹ.

וְאָמַר שְׂזָה מְרָמֵז בְּדַבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (סִנְקֵדְרִין כו:) בְּפֶה שְׂאֵמְרוּ: מַחְשְׁבָהּ מוֹעֵלַת אִפְלוֹ לְדַבְרֵי תּוֹרָה, מוֹעֵלַת מִמֶּשֶׁ, דְּהֵינּוּ שְׁמוֹעֵלַת וּמִסִּיעַ לְזֶה אִפְלוֹ לְדַבְרֵי תּוֹרָה. וְאֵף עַל פִּי שְׂרַש"י פֶּרֶשׁ שֶׁם בְּעֵנִין אַחַר אֵף עַל פִּי כֵּן הוּא כָּד. וְלֹא סִים לְבָאֵר הַדְּבָר יוֹתֵר. וְאֵלוֹ וְאֵלוֹ דְּבָרֵי אֱלֹקִים חַיִּים.

(שם סב)

אֵיחָא בְּפִרְטִים: שְׂבֻשְׁבִיל זֶה נִתַּן הַשְׁכָּחָה בְּדִי שֶׁתְּהִיָּה הַתּוֹרָה חַכִּיבָה עַל לוֹמְדֶיהָ תָּמִיד כְּשַׁעָה הָרֵאשׁוֹנָה. כִּי עַל-יְדֵי הַשְׁכָּחָה כְּשֶׁחֹזֵר וְכֹא וְלוֹמֵד אִפְלוֹ מִה שְׂכָּבֵר לָמַד, הוּא אִצְלוֹ כְּחֶדְשׁוֹת וְחַכִּיב עָלָיו.

וְאֵיחָא מְשָׁל, עַל הַלּוֹמֵד וְשׁוֹכֵחַ, שֶׁשְׂכָּרוֹ אֲנָשִׁים לְמִלְאֵת חַכִּיבּוֹת וְהַחַכִּיבּוֹת הֵיוּ נְקוּבִים וְכָל מִה שֶׁהֵיוּ שׁוֹפְכִין לְתוֹךְ הַחַכִּיבּוֹת גִּשְׁפָּד לַחּוּץ, וְהַטְּפָשִׁים אֲמָרוּ: 'הוֹאִיל וְחֹזֵר וְגִשְׁפָּד לַחּוּץ, לְמָה לָּנוּ לִיגַע וְלְמִלְאֵת מֵאַחַר שֶׁאַחַר-כֵּן גִּשְׁפָּד?!'

אבל החכם אמר: 'מה לי בזה? הלא פורעין לי על היום, ושכרי לא יקפח מכל יום ויום, כי אני משכר לימים ומה לי אם נשפד?'

כך אף-על-פי ששוכח למודו, שכרו לא יקפח מכל יום ויום.

ודע, שלעתיד מזכירין את האדם כל מה שלמד. אף אם שכח. גם בני אדם השומעים התורה של הצדיק האמת ואינם מבינים אותה, לעתיד בעולם הבא יבינו.

כי עקר התורה היא להנשמות, שבעולם הבא יהיו הנשמות בקיאים ומשיגים היטב את התורה שלמד ושמע האדם בעולם הזה.

אשרי המבלה ימיו בתורה ועבודה הרבה.

(שם כז)

ראוי לאדם, שיעבר וילך בזה העולם בכל הספרים הקדושים, וללמד בלם, כדי שיהיה בכל מקום.

כמו שנמצא השרים הגדולים, שהולכים ועוברים במדינות ומוציאים הוצאות רבות על זה כדי שיוכל אחר בן להתפאר ולומר שהיה במדינות, כמו שדרך השרים להתפאר ולומר: 'הייתי בורשא' וכיוצא בזה.

כמו בן ראוי שיהיה האדם בעולם הזה בכל מקומות הקדושים של התורה, כדי שיוכל להתפאר בעולם הבא שהיה בכל מקום, דהינו בכל הספרים הקדושים בנ"ל. ולעתיד, בעולם הבא מזכירין אותו כל מה שלמד בעולם הזה.

(שם כח)

ועל למוד הפוסקים הזהיר מאד מאד ביותר מכל הלמודים.

וראוי ללמד כל הארבעה "שלחן-ערוך" בלם מראשם עד סופם פסדר. אם יכול ללמד כל הארבעה שלחן-ערוך עם כל הפרושים הגדולים מה טוב. ואם לאו על-כל-פנים ילמד כל הארבעה "שלחן-ערוך" הקמנים.

והוא תקון גדול מאד מאד. כי על-ידי חטאים נתערב טוב ורע, ועל-ידי למוד פוסק שמברר הכשר והפסול המתיר והאסור הטהור והטמא על-ידי-זה נתברר ונפרש הטוב מן הרע (וכמבאר במאמר "ראיתי מגזרת זהב" ובשאר מאמרים מעלת למוד הפוסקים).

ואמר: שכל איש ישראלי מחיב ללמוד בכל יום יום פוסקים, ולא יעבר.
 ואף אם הוא אנוס ואין לו פנאי, ולמד על-כל-פנים איזה סעיף "שלחן-ערוך" באיזה
 מקום שהוא, אפלו שלא במקומו שהוא עומד עתה בשלחן-ערוך.
 פי צריך ללמוד איזה דין ב"שלחן-ערוך" בכל יום יום כל ימי חייו. וכשאינו אנוס ולמד
 בסדר כל הארבעה "שלחן-ערוך" מדי יום ביומו וכשיגמור ויסים הארבעה "שלחן-ערוך"
 יחזור ויתחיל ללמוד בסדר. וכן ונהג כל ימי חייו.

(שם כט)

בשחושבן תורה, צריך להיות חושב הדבר תורה שרוצה לתדוש בה – לחשב ולחזר
 במחשבתו אותו הפסוק או אותו הענין כמה וכמה פעמים הרבה מאד, ולהיות נוקש ודופק
 על הפתח עד שיפתחו לו.

יש דבר שפורח במחשבה, כמו זריקה. ואחר-כך פורח מהמחשבה, וצריך שיהיה לזה
 ברירה ואיש חיל כנ"ל, לרדף ולרוץ אחריה להשיגה.

(שם נח)

סגולה להתמדה, שיזכה להיות מתמיד בלמודו, הוא להזהר לבלי לדבר על שום איש
 ישראלי.

כמו כשהכלה היא יפה אזי האהבה בשלמות, אבל כשיש להכלה איזה חסרון ומום, אזי
 בודאי אין האהבה בשלמות.

כמו כן התורה נקראת כללה, כמו שכתוב (דברים לג): "תורה צוה לנו משה מורשה"
 ודרשו רבותינו ז"ל (ברכות נ. פסחים מט): "אל תקרי מורשה אלא מאורסה", וכל אחד
 מישראל יש לו אות בתורה, כי ששים רבוא אותיות התורה כנגד ששים רבוא נשמות
 ישראל.

וכשיש חסרון באחד מישראל, נמצא שיש חסרון בתורה ששים נשמות ישראל
 כנ"ל. ועל-כן בודאי אי אפשר לאהב את התורה בשלמות.

אבל כשיזהר מלדבר על שום ישראל ולבלי למצא שום חסרון בשום ישראל נמצא
 שאין בהתורה שום חסרון ומום אזי בודאי יאהב את התורה מאד. ואזי יתמיד בלמוד

התורה מגדל האהבה כנ"ל.

וזהו "תורת ה' תמימה" (תהלים יט), הינו בשתורת ה' היא תמימה בלי שום חסרון ומום דהינו בשנוהרין לבלי לדבר ולבלי למצא שום חסרון בשום ישראל שיהוא אות מהתורה, נמצא שאז תורת ה' תמימה בלי שום חסרון ומום, אזי הוא משיבת נפש.

כי אז דיקא זוכין לאהבת התורה ומגישין טעם מתיקות התורה שמשיבה את הנפש מאחר שאין בה שום חסרון כנ"ל. ואז זוכין להתמדה כנ"ל.

(שם צא)

ידוע שלמוד הזהר מסגל מאוד מאד. ודע שעל ידי למוד הזהר נעשה חשק לכל מיני למודים של התורה הקדושה.

והלשון הקדוש של הזהר מעורר מאד לעבודת השם יתברך.

דהינו השבח שמשבח ומפאר את העובד ה', דהינו הלשון הרגיל בזהר לומר ופאה וכו' על כל מצוה ועבודה.

ולחפך הצעקה שצועק וי וכו' וי לה וי לנשמתה על הסר מעבודת ה'.

אלו הלשונות מעוררים מאד את האדם לעבודתו יתברך.

(שם קח)

בענין שהיו מספרים לפני רבנו ז"ל, והיו משבחים מאד את פרוש רש"י. ושאין צריכין ללמד פרוש אחר על המקרא על פי פשוט, כי שאר הפשטנים רבם הולכים על פי דרכי החקירות וכו' (כונת הדבר: כי יש כמה פשטנים שהם כנגד דברי רבותינו ז"ל, והם הולכים על פי דרכי החקירה קצת בכמה מקומות. ואלו הפשטנים אין צריכין ללמד אותם, כי אם רק פרוש רש"י ז"ל).

ענה ואמר רבנו ז"ל: זה אינך יודע, שרש"י ז"ל, הוא כמו אחיה של התורה הקדושה. כי כל תינוקות של בית רבן וכל ישראל כלם לומדים את התורה שבכתב ושבעל פה עם פרוש רש"י. ומזה מוכן עצם גדלת רש"י ז"ל.

(שם רכג)

אמר: שכל התורות והשיחות שלו אינם בשבילנו לחוד. כי אם "את אשר ישנו פה ואשר איננו פה" (דברים כט) (ועי' ברש"י שפרש ואשר איננו פה, נאף עם דורות העתידים לבוא, וקבו). וכמה פעמים דברנו עמו מענין זה, ורמז לנו בדבריו: להודיע לדורות הבאים את כל מעשי ה' הגדול שעשה עמנו.

ופעם אחת אמר בפרוש: גם לבניכם תודיעו את כל התורות והשיחות הנפלאות והנוראות והמעשיות וכיצא בהם אשר גלה לנו, ואמר אז זה הפסוק בהתלהבות גדול בגחלי אש: "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד"ט).

(ואמר בזה הלשון: איני יודע קונטרס נאלט איר מודיע זיין וואס דא האט זיך גיטאן-הודיעו לבניכם מה שנעשה כאן) ואמר ברמת זויע בהתלהבות נורא: "והודעתם לבניך ולבני בניך". ואמר: דע והאמן, אם אפשר להוציא אחד מן הרפש, גם מי שיתאחז בו – יוציאו אותו גם כן.

(שם רט)

שמעתי בשמו מכבד שספר: שלמד כל הארבעה שלחן-ערוך שלש פעמים. פעם אחת בפשיטו.

ופעם שני למד וגמר אותם והיה יודע בכל דין ודין מארבעה שלחן-ערוך השרש שלו בגמרא פרוש רש"י ותוספות.

ופעם שלישי למד וגמר אותם וזכה לידע בכל דין ודין סוד הפונה של הדין, מפני מה הדין כך על-פי סוד.

וכפי הנשמע כל זה היה בימי נעוריו כי אחר-כך חזר וגמר אותם עוד כמה פעמים.

וידברו היה תמיד שהיה לומד הרבה הרבה כל ימיו עד הסוף, אפלו בעת החולאת הכבד שהיה לו בסוף. ואף-על-פי שהיה עליו מרחא דצבורא שהיה עוסק הרבה עמנו ועם כל אנשיו לקרבם לעבודת ה', ולתן לנו עצות בכל עסקינו וכו' וכו', וגם מחו היה משוטט תמיד בהשגות גבוהות ונוראות תמיד וכו' וכו', אף-על-פי-כן היה עוסק בלמוד התורה בפשיטות הרבה בכל יום ויום.

ולא היה טרוד כלל, רק תמיד היה בשוב הדעת. ובענין זה היה חדוש נפלא ואי אפשר לספר מזה כלל. ומחמת זה היה לו פנאי על כל דבר.

ותמיד היה למודו במהירות גדול מאד. והיה לומד כמה דפין פוסק בשעה אחת עם כל הפרושים כלם שסביב הארבעה "שלחן ערוך" הנדפסים בכרך גדול, (שהם ה"פורי-זהב" וה"מגן אברהם" וה"באר הגולה" ו"פרי חדש" ו"עמרת זקנים" וכיוצא בהם בשאר החלקים).

וספר, שבעת שהעולם מכינים עצמן להתפלל בפקר, בעת שמתחילין להתקבץ עד שמתחילין להתפלל, באותה השעה הוא לומד ארבעה דפין פוסק.

וכן כל מה שלמד גמרא או פוסק וכיוצא הכל היה במהירות גדול מאד.

וספר עמנו הרבה בענין זה, שטוב ללמד במהירות ולבלי לדקדק הרבה בלמודו.

רק ללמד בפשיטות בנוריות. ולבלי לבלבל דעתו הרבה בשעת למודו מענין לענין, רק יראה להבין הדבר בפשיטות במקומו. ואם לפעמים אינו יכול להבין דבר אחר, אל יעמוד הרבה שם ויניח אותו הענין וילמד יותר להלן. ועל-פי הרב ידע אחר-כך ממילא מה שלא היה מבין בתחלה, כשילמד כסדר בנוריות להלן יותר.

ואמר: שאין צריכין בלמוד רק האמידה לבד, לומר הדברים כסדר, וממילא יבין. ולא יבלבל דעתו בתחלת למודו שירצה להבין תכף, ומחמת זה יקשה לו הרבה תכף ולא יבין כלל.

רק יבנים מחו בהלמוד ויאמר כסדר בנוריות וממילא יבין. ואם לא יבין תכף – יבין אחר-כך.

ואם ישארו איזה דברים שאף-על-פי-כן לא יוכל לעמד על פונתו, מה בכך? כי מעלת רבוי הלמוד עולה על הכל, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (שבת סג.) : 'לגמור והדר לסבר ואף-על-גב דלא ידע מה קאמר' שגאמר (תהלים קי"ט) : "גרסה נפשי לתאבה" וכו'.

פי על-ידי רבוי הלמוד שילמד במהירות ויזכה ללמוד הרבה, על-ידי-זה יזכה לעבר כמה פעמים אלו הספרים שלומד, לגמורם ולחזור להתחיל ולגמורם פעם אחר פעם. ועל-ידי-זה ממילא יבין בפעם השני והשלישי כל מה שלא היה מבין בתחלה, כל מה שאפשר להבין ולעמד על דבריהם.

ודבר הרבה מאד בענין זה. ואי אפשר לבאר דברים אלו בכתב היטב. אבל באמת הוא דרך עצה טובה מאד בענין הלמוד. פי על-ידי-זה יכולים לזכות ללמוד הרבה מאד לגמור כמה וכמה ספרים וגם יזכה להבין הדברים יותר, מאשר היה לומד בדקדוק גדול כי זה

מבלבל מאד מן הלמוד.

וכמה בני אדם פסקו מלמודם לנמרי על ידי רבוי הדקדוקים שלהם. ומאומה לא נשאר בידם.

אבל כשירגיל עצמו ללמוד במהירות כנ"ל בלי דקדוקים הרבה, התורה מתקנים בידו, ויוכה ללמוד הרבה מאד, גמרא ופוסקים כלם, ותנ"ך ומדרשים וספרי הזר וקבלה ושאר ספרים כלם.

וכבר מבאר (לעיל כ"ח) שיחתו של רבנו ז"ל, שטוב לאדם שיעבר בחייו בכל הספרים של התורה הקדושה.

ופעם אחד חשב רבנו ז"ל, מה שהאדם צריך ללמוד בכל יום עד שאין היום מספיק.

דהינו לגמר בכל שנה ש"ס עם הרי"ף והרא"ש, וארבעה שלחן-ערוך הגדולים, וכל המדרשים כלם, וכל ספרי הזר ותקונים וזר חדש, וכל ספרי קבלה מהאר"י ז"ל.

גם צריכין ללמוד איזה שעור ביום בקצת עיון. ועוד חשב הרבה דברים. גם צריכין לומר תהלים בכל יום, ותחנונות ובקשות הרבה הרבה.

ואז ספר הרבה מענין זה שצריכין ללמוד במהירות גדול ובזריזות ולכלי לבלבל דעתו בדקדוקים הרבה מענין לענין. והדברים הללו הם בדוקים ומנסים.

גם לא היה מצוה לחזר תכף על למודו, רק רצונו תמיד היה ללמוד הספר או הפוסק שלומד בסדר מראשו לסופו בזריזות, ואחר-כך יתחיל פעם שני ויגמר אותו כלו. וכן פעם אחר פעם.

גם אמר: לבל יהיה נבהל מזה שהזהיר שצריכין ללמוד כל-כך בכל יום, כי גם אם אינו זוכה ללמוד כל-כך, אף-על-פי-כן הוא יכול להיות איש בשר באמת.

וגם בכר ספר מזה שיכולין להיות איש בשר אפילו אם אינו יכול ללמוד כלל, ואפלו צדיק יכולין להיות אף-על-פי שאינו למדן כלל. רק בעל השגה אין יכולין להיות כראם כשהוא למדן בגמרא פרוש רש"י ותוספות. אבל איש בשר וצדיק גמור יכולין לזכות אפלו מי שהוא איש פשוט לנמרי, ו'לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין להבטל ממנה' (אבות ב).

(שם עו)

אורייתא שְׂמָא דְקַדְשָׁא בְרִיךְ הוּא סְתוּם וְגַלְיָא. בְּתַחֲלָה הַתּוֹרָה מְגַלֶּית פְּנִים אֶל הָאָדָם, וְאַחַר־כֵּן נִסְתַּרְתָּ. וּמִי שֶׁהוּא בְּעַל נֶפֶשׁ הוּא מְסַבֵּב וּמְחַזֵּר אַחֲרֶיהָ וּמוֹסֵר נֶפֶשׁוֹ עָלֶיהָ וַיֵּשׁ לוֹ גַּעְגּוּעִים גְּדוֹלִים וְהִשְׁתַּוְּקוּת נְמָרֵץ בְּמִסִּירַת נֶפֶשׁ עַד שְׁזוּכָה שְׁתַּתְּנֶלֶה הַתּוֹרָה אֵלָיו.

(חיי מוהר"ן צ)

פֶּעַם אַחַת הָיָה מְזוּרוֹ אֶת אֶחָד לְלַמֵּד אֶת סִפְרוֹ. וְאָמַר שֶׁהוּא מִצְוָה גְּדוֹלָה לְלַמֵּד סִפְרוֹ הַרְבֵּה. וְאָמַר לוֹ שְׂיִכּוּלֵין לְהִיּוֹת נַעֲשֶׂה בְּעַל מַח גְּדוֹל עַל־יְדֵי סִפְרוֹ, כִּי יֵשׁ בּוֹ שֶׁכָּל גְּדוֹל וְעַמְקוֹת נִפְלְאָ מְאֹד עַל־פִּי פְּשׁוּטָן שֶׁל דְּבָרִים. וְגַם אִם יִתְמִידוֹ בְּסִפְרָיו יְכוּלֵין לְזַכּוֹת לְהִיּוֹת נַעֲשֶׂה אִישׁ כְּשֵׁר בְּאַמְתּוֹ, וְאִזּוֹ זִכְרָה לְרֵאוֹת הַפְּנִימִיּוֹת שֶׁיֵּשׁ בְּסִפְרָיו הַקְּדוּשִׁים כִּי יֵשׁ בָּהֶם פְּנִימִיּוֹת הַרְבֵּה מִה שֶׁאֵין נִרְאָה עַל־פִּי פְּשׁוּטוֹ כָּלָל. אֲשֶׁרֵי הַזִּכְרָה לְלַמֵּד וּלְהִתְמִיד בָּהֶם הַרְבֵּה:

(שם שמו)

פֶּעַם אַחַת הָיָה מְשַׁבַּח אֶת הַסֵּפֶר שְׁלוֹ מְאֹד, וְאָמַר שְׂיִכּוּלֵין לְהִיּוֹת נַעֲשֶׂה בְּעַל תְּשׁוּבָה גְּמוּר עַל־יְדֵי לְמוֹד הַסֵּפֶר שְׁלוֹ. וְהָיָה חֲפִיץ וּמִשְׁתַּוְּקֵן מְאֹד שְׂיִדְפִּיסוּ סִפְרוֹ עוֹד כְּמָה פְּעָמִים וַיִּתְפַּשְׁטוּ בְּעוֹלָם. וְאָמַר שֶׁיְהִי בְּנֵי אָדָם שֶׁיִּלְמְדוּ וַיִּתְפַּלְלוּ עַל־יְדֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה. וְאָמַר שְׂמִי שְׂיֵשֵׁב וַיַּעֲמֵק בְּסִפְרָיו רַק בְּלִי קְנִטוֹר וְנִצְחוֹן, וַיִּסְתַּכַּל בּוֹ בְּאַמְתּוֹ אִזּוֹ בּוֹדָאֵי יְהוּי נִבְקָעִין אֶצְלוֹ כָּל גִּידֵי קִשׁוּיֹת לְכַבּוֹ. וְאָמַר בְּזוֹ הַלְשׁוֹן: "סַע וְעַט אִים אֶלַע אֲדַעֵרֵן מְרַעֲנֵעֵן". וְאָמַר שְׁכָּל אָדָם צָרִיךְ לְהִשְׁתַּדֵּל לְקַנּוּת הַסֵּפֶר שְׁלוֹ. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ כְּמָה לְקַנּוּת יִמְכַר וְכוּ' שֶׁיֵּשׁ לוֹ וַיִּקְנֶה זֶה הַסֵּפֶר שְׁלוֹ. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ וְכוּ' יִמְכַר כִּי מִתַּחַת רֵאשׁוֹ וַיִּקְנֶה הַסֵּפֶר שְׁלוֹ. וְעוֹד סִפְרֵי מְזֵה וְעֵין בְּמַקּוֹם אַחֵר עוֹד מְזֵה. וְאָמַר שֶׁהַסֵּפֶר שְׁלוֹ יְהִי חָשׁוּב מְאֹד, וַיִּבְקָשׁוּהוּ וַיִּחַפְּשׁוּהוּ מְאֹד וַיִּדְפֵּס וַיִּחְזַר וַיִּדְפֵּס כְּמָה וְכְמָה פְּעָמִים וַיְהִי חָשׁוּב מְאֹד, רַק נִכְסְפֵתִי לְרֵאוֹת זֹאת וְאֵתִּיהָ אֲנִי עוֹמֵד וּמִסְתַּכַּל מִן הַצַּד אֵיךְ לֹא מְדִים בּוֹ וּמְדִפִּיסִים אוֹתוֹ. וְאָמַר שֶׁהַמְּאָמְרִים שֶׁכְּתַב בְּעַצְמוֹ גַּם הַלְשׁוֹן לְבַד הוּא מְסַגֵּל מְאֹד כִּי הֵם כְּלָלִים:

(שם שמוט)

הַתּוֹרוֹת וְהַמְּאָמְרִים שֶׁבְּסִפְרָיו הַקְּדוּשִׁים הֵם כְּלָלִיּוֹת, וְכָל מִה שֶׁאַתָּה מְמַשְׁמֵשׁ בָּהֶם אַתָּה מוֹצֵא בָּהֶם טַעַם נִפְלְאָ וְחֲדָשׁ וּמְתוּק לַחֵד וּמְאִיר עֵינַיִם מְאֹד, וַיֵּשׁ בָּהֶם עַמְקוֹת גְּדוֹל

בדרך פשט ובדרך סוד ונסתר. כי כל התורות יש בהם סודות נסתרים ונפלאים ונוראים מאד מאד. ואי אפשר לבאר זאת. גם בכל מאמר יש כונות של מצוות, שכל מאמר שייך לאיזה כונות המבארים בפתכים ב"עין-חיים" ופרי-עין-חיים. כגון התורה של מי האיש החפץ חיים (בלקוטי א' סימן ל"ג) יש בו סוד כונת לולב אף-על-פי שלא נזכר בו דבר ממצות לולב, וכן בקרב עלי מרעים" (שם קא) כמדמה לי שיש בו כונת קדוש (עין לקמן סימן שפז), וכיצא בזה שארי המאמרים. ושמעתי מפיו הקדוש שאמר, שרצה לעשות פרוש על העין-חיים, אך פרוש פשוט אינו נצרך, רק צריכין לומר תורה שיהיו פרוש, וכבר אמרתי כמה תורות השיכים לעין-חיים. גם שמעתי בשמו שאמר, שזה סמוך גמר העין-חיים וראה שהוא בלוי מוסר. וכן כמה תורות יש בהספר, כגון "מרפכות פרעה" (בלקוטי מוהר"ן סימן לח), "אשרי העם ורקא" (שם, סימן לה) ועוד כמה תורות שאמר באותן העתים, וכלם הם סוד כונות תפלין. ובפרט התורות שנכתבו בלשונו הקדושה בעצמו אמר שיכולים לדקדק בהם כמו במקרא, כי יש שם כונות הרבה כי לפעמים הוא חוזר וכופל הדברים שנדמה שהוא ללא צורך, ובאמת יש שם לדקדק בזה כי יש שם כונה גדולה. גם אמר שהתורות שנכתבו בלשונו הקדוש בעצמו מסגל כי הוא כלליות. ועקר הוא המוסר וההנהגות טובות ועצות טובות היוצא מהם מכל מאמר ומאמר, מלבד הנסתרות שיש בהם וכו' כנ"ל ואי אפשר לבאר יותר בכתב כי אם כל חד כפום מה דמשער בלבה:

(שם שסב)

אמר שגם בני אדם השומעים התורה של הצדיק האמת ואינם מבינים אותה, לעתיד בעולם הבא יבינו. כי העקר תורה שלו היא להנשמות שלנו. שכל שנבוא לעולם הבא יהיו הנשמות שלנו בקיאים באותן התורות הגבוהים מאד. גם בעולם הזה צריך לקיים בפשימות על-כל-פנים לילך בהם, כאשר שמענו מפיו הקדוש כמה פעמים שאצריכין לילך עם אותם התורות, דהיינו לילך איזה זמן עם זאת התורה. וכל העבודות שלו מבקר עד ערב יהיו עם הלוח של אותה התורה שהוא 366 הלוח ביה בעת ההוא. ואחר-כך ילך איזה זמן עם תורה ממאמר אחר, וכן יתנהג תמיד, עד אשר יעבר וילך עם כל התורות שאמר, והשם יתברך יעזר לזה. והעקר לכל יהיה מבהל ומבלבל שלא ירצה לחטף הכל בבת אחת, ורק צריך להתנהג בנחת בהדרגה מעט מעט וכו', ועל-ידי-זה יוכל לזכות למה שיוזכה עד שיוזכה לקים הכל:

(שם שפ"ח)

בְּשֵׁהכְנִים אוֹתִי בְּהַתְמַדַּת הַלְמוּד, וְצוּהָ עָלַי וְקַבַּע לִי שְׁעוּרִים גְּדוּלִים בְּכָל יוֹם, וְהִזְהִיר אוֹתִי שֶׁבְּכָל יוֹם אֲרָאָה לְדַבֵּר עִם בְּנֵי אָדָם אִיזָה שִׁיחוֹת וְסִפּוּרִים כְּדֵי לְפַקַח דַּעְתִּי. וְאֶף-עַל-פִּי שֶׁלֹּא הָיָה הַיּוֹם מִסְפִּיק לִי לְגַמֵּר הַשְּׁעוּרִים שֶׁצִּוּוּהָ עָלַי, אֶף-עַל-פִּי-כֵן אָמַר שֶׁזֶה מְכַרַח לְפַקַח דַּעְתִּי בְּכָל יוֹם עַל-יְדֵי שִׁיחָה עִם בְּנֵי אָדָם אִיזָה שְׁעָה בְּיוֹם. וְכִבֵּר מִבְּאֵר בְּמִקּוֹם אַחַר (לְקוּטֵי מוֹהַר"ן לַה) שֶׁהִשְׁיחָה עִם בְּנֵי אָדָם הִיא כְּמוֹ שֶׁהָיָה נִיחָא לְמַחֲזִין. גַּם אַחֲרֵי-כֵן אָמַר לִי שֶׁגַּם בַּתּוֹךְ הַלְמוּד בְּעִצְמוֹ צְרִיכִין לְפַעְמִים לְעַמֵּד לְפִיזָה וְלִנְיָח לְפַקַח דַּעְתּוֹ לְהִנְיָח דַּעְתּוֹ לְחֵרוֹת אִיזָה שְׁעָה קְלָה, וּבְלִבְדָּ שֶׁלֹּא תִצָּא מִחֲשֻׁבְתּוֹ לְחַוֵּץ לְגַמְרֵי חֵם וְשָׁלוֹם לְחֻשְׁבֵּי מַחֲשָׁבוֹת רַעוֹת אוֹ הִרְהוּרִים רָעִים חֵם וְשָׁלוֹם. וְאִזּוֹ הָיָה רְצוֹנוֹ הַקְדוּשׁ שֶׁאֲגַמֵּר כָּל הָאֲרֻבָּעָה שְׁלַחֲדָן עָרוּךְ הַגְּדוּלִים בְּשָׁנָה אַחַת. וְקַבַּע לִי שְׁעוּר לְלַמֵּד חֲמִשָּׁה דְּפִין בְּכָל יוֹם, וְכֵן קִימַתִּי כְּמוֹ חֲצֵי שָׁנָה וְנִמְרַתִּי כָּל הָאֲרַחֲ-חַיִּים עִם הַמְּגוּן-אֲבָרְהָם וְטוּרֵי-זָהָב וְהַיְזוּרָה-דְּעָה עַד סְמוּךְ לְסוּפּוֹ. אַחֲרֵי-כֵן הִתְגַּבְּרוּ עָלַי מְאֹד הַמְּנִיעוֹת וְהַבְּלִבּוּלִים וְלֹא יָכַלְתִּי לְלַמֵּד בְּכָל יוֹם שְׁעוּר הַנִּלְל. וְאִזּוֹ צִוּוּהָ עָלַי לְלַמֵּד קִבְלָה וְכוּ', וְאִזּוֹ נִמְשַׁךְ גַּמַּר הַלְמוּד שֶׁל הָאֲרֻבָּעָה שְׁלַחֲדָן עָרוּךְ עוֹד אִיזָה שְׁנַיִם וְהָיָה לִי צֶעַר מְזוּהָ. פַּעַם אַחַת דִּבַּרְתִּי עִמּוֹ מְזוּהָ, וְאָמַר לִי דְבָרֵי נְחוּמִים לְיִשְׁבֵּי דַּעְתִּי. עָנָה וְאָמַר הֲלֹא זֶה הַדְּבָר הוּא רַק אֲצַלְנוּ שְׁאֲנֵנו רּוֹצִים לְגַמֵּר הַכָּל בְּזִרְיוֹת, אֲבָל אֲצַל הָעוֹלָם יְכוּלִים לְעַבֵּר שְׁלֹשׁ אוֹ אַרְבַּע שְׁנַיִם לְהַבֵּל וְלָרִיק וּמְאוּמָה לֹא יִשְׁאוּ בְּעַמְלָם. וְכִנְיָתוֹ הַקְדוּשָׁה הָיָה עֲנִין הַנִּלְל שְׁאֵי אֶפְשֶׁר לְדַחַק אֶת הַשְּׁעָה בְּשׁוֹם דְּבָר. אֶף-עַל-פִּי שֶׁרְצוֹנוֹ מְאֹד לְגַמֵּר מִיַּד אֶף-עַל-פִּי-כֵן אִם רּוֹאִין שְׁאֵי אֶפְשֶׁר, וְהַבְּלִבּוּלִים מִתְגַּבְּרִין בְּיוֹתֵר, חֲלִילָה לְהַתְבַּלְבֵּל מְזוּהָ. רַק יַעֲשֶׂה בְּמִתְנִיּוֹת מִזֶּה שְׁיִיכַל, וְיִצְפֶּה וְיַחֲכֶה לְיִשׁוּעַת ה' עַד שִׁיגְמֹר. וְאִם אֲמַנֵּם בְּתַבְתִּי עַל זֶה לְעִיל כְּכֹר כְּמָה פְּעַמִּים שְׁאֵי אֶפְשֶׁר לְבָאֵר דְּבָרִים אֵלּוּ בְּכַתֵּב, אֶף-עַל-פִּי-כֵן רִשְׁמַתִּי מְזוּהָ מְעַט. כִּי הַחֲפִיץ בְּאַמֶּת יָבִין מְזוּהָ עֲצוֹת וְהַתְחַזְּקוֹת לְעַבֹּדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, לְהִיּוֹת זְרִיו מְאֹד בְּכָל דְּבָר הַנּוֹגֵעַ לְעַבֹּדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וְאֶף-עַל-פִּי-כֵן לֹא יִהְיֶה דוֹחַק אֶת הַשְּׁעָה. מִכָּל-שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יִתְבַּלְבֵּל לְגַמְרֵי חֵם וְשָׁלוֹם מִחֲמַת זֶה, וְיִאֲרִיד אִפּוֹ לְהַמְתִּין וְלְהַמְתִּין וְלְהַמְתִּין עַד יִשְׁקוּף וְיֵרָא ה' מְשֻׁמִּים. וְתַהֲלָה לֹאֵל בְּחִסְדּוֹ הַגְּדוֹל הוֹעִילוֹ לִי הַרְבֵּה דְּבָרִים כְּאֵלוֹ, וְעַדִּין אֲנִי עוֹמֵד וּמְצַפֶּה לְיִשׁוּעוֹת ה'. ה' יִגְמַר בְּעַדִּי:

(שם תלה)

שְׁמַעְתִּי בְּשִׁמּוֹ, שֶׁהוֹכִיחַ אֶת אֶחָד שֶׁאָמַר לוֹ, שְׁאִין לוֹ פְּנָאֵי לְלַמֵּד מִחֲמַת שְׁעוֹסֵם בְּמִשְׁאָ וּמִתָּן, אָמַר: שְׁאֶף-עַל-פִּי-כֵן רּוֹאִין לוֹ לְחַטֵּף אִיזָה זְמַן לְעַסֵּק בַּתּוֹרָה בְּכָל יוֹם. וְאָמַר, שֶׁזֶהוּ מִזֶּה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכְרוֹנֵם לְבִרְכָה (שַׁבַּת לֵא), שֶׁשׁוֹאֲלִין אֶת הָאָדָם: קַבַּעְתָּ עֵתִים לַתּוֹרָה,

קבע הוא לשון גזלה, כמו שפתיב (משלי כ"ב כ"ג): וקבע את קבעיהם נפש; הינו ששואלין את האדם, אם גזל מן הזמן שהוא טרוד בעסקיו, אם גזלת מהן עתים לתורה, כי צריך האדם לחטף ולגזל עתים לתורה מתוך הטרדה והעסק:

(ליקוטי מוהר"ן רפד)

שמעתי מאחד, שהזהיר אותי, שישתדל לעיני בתורתו, ויראה לחדש בתורתו איזה דבר, (כאשר הזהיר על זה לכמה וכמה מאנשי).

ואמר לו: אם תזכה לבון אל תכן פונתי בתורתך - מה טוב, ואפלו אם לא תוכל לבון פונתי, אף-על-פי-כן טוב מאד בשזוכין לחדש איזה דבר בתורה, כי הוא תקון גדול להרהורים. כי כל הרהורים באים על-ידי כח המדמה, ועל-ידי שמוחדישין איזה דבר בתורה, שזהו בחינת מדמה מלתא למלתא, על-ידי-זה מתקנין פגם הרהורים שבאין על-ידי המדמה:

גם אנכי בעצמי שמעתי מפיו הקדוש כמה וכמה פעמים, שהזהיר מאד לחדש בתורה, ואמר שהוא תקון גדול מאד על העבר. ואמר שאפלו דבור אחד לבד בשזוכין לחדש, הוא גם-כן טוב מאד, כי הוא תקון גדול מאד.

גם אמר שהוא טובה לנשמת אבותיו שבבר נסתלקו:

(ליקוטי מוהר"ן תנינא קה)

אחד שאל אותו בענין הנהגת התקרבות להשם יתברך, וצוה לו ללמד וכו'.

ושאל אותו: הלא איני יכול ללמד.

השיב לו: על-ידי תפלה יכולין לבוא לכל, לכל טוב, לתורה ועבודה ולכל הקדשות ולכל העבודות ולכל הטובות שבכל העולמות:

(שם קיא)

ליקוטי עצות – תלמוד תורה

על-ידי למוד גמרא בלילה חוטט של חסד נמשך עליו ונצולין ממחשבות שלא לשמה, ועל-ידי זה מתקן קול הנגינה, שלא יזיק לו קול נגינה דסמרא אחרא, שמוקת הרבה מאד לעבודת הבורא ותברך. וזכה להקים הנגינה דקדשה, שיוכל לדבק את עצמו להשם ותברך על-ידי זמירות ונגונים, ועל-ידי זה מקימין ומעלין מלכות דקדשה, וזוכין להתנשאות ויוכל למשל בכל מה שירצה. גם יכולין לזכות לבחינת נבואה: (לק"א סי' ג')

על-ידי למוד פוסקים על-ידי זה מפרישין ומבררין הטוב מהרע, ומגרשין ומבטלין הרע מכל הד' [שהם כלל כל המדות], שזה עקר תקון האדם. ועל ידי זה נגמר ויוצא מכל אל הפעל הדבר שהתפלל עליו, ונתמלא בקשתו, ויזכה להשפיל החולקים והמתנגדים עדי ארץ: (לק"א סי' ח' אות ו')

על-ידי שמדבר בהתורה בדבורים, מאיר לו הדבור בכל המקומות שצריך לעשות תשובה, ועל ידי זה יוכל לעשות תשובת המשקל ממש. וכן בכל פעם ופעם, על-ידי כל תשובה ותשובה הוא הולך ממדרגה למדרגה, עד שיוצא ממדרגה פחותה וקא לתבונות התורה לעמקה: (לק"א סי' י"א אות א')

צריך לידע קדם למודו, שבשעה שיושב ללמוד, הצדיק שבגן ערן ציית לקליה, וצריכין לקשר את עצמו עם התנא או הצדיק שחדש וגלה זאת התורה שלומד, ועל-ידי זה נעשה נשיקון, בחינת התדבקות רוחא ברוחא, וגורם תענוג גדול להתנא. ועל-ידי זה יזכה לתשובה, לחדש ימיו שעברו בחשך. (לק"א סי' י"ב אות א')

טוב ללמוד הפוסק עם הבאר הגולה כדי להזכיר שם התנא או הפוסק שתדוש זה הדין,
כדי לדבק רוחו ברוחו וכנ"ל:

על-ידי המשכת התורה בעולם נמשך השגחת השם יתברך עלינו, וכל אחד כפי קרובו
אל התורה, כן השגחת השם יתברך עליו בשלמות יותר: (לק"א סי' י"ג אות ד')

על-ידי התבודדות, דהינו שיתבודד וידין וישפט את עצמו על כל הדברים שעושה,
על-ידי זה זוכין ליראה, ועל-ידי זה זוכין לתורה שבנגלה ולענוה באמת. ועל-ידי זה יזכה
לתפלה במסירת נפש, שיבטל כל ישותו ונשמיותו בשעת התפלה, ועל-ידי זה יזכה להשגת
סתרי תורה, שהוא אור הגנוז שיתגלה לעתיד. אשרי הזוכה לזה: (לק"א סי' ט"ו)

סתרי תורה אין זוכין כי אם מי שמשחיר פניו בעורב ונעשה בעורב על בניו, עד שמבטל
כל גשמיותו כאלו אינו בעולם: (שם אות ה')

מי שרוצה להמשיך באורי התורה, צריך מתחלה להמשיך לעצמו דבורים חמים כגחלי
אש, וצריך לשפך שיחו בתפלה לפני השם יתברך, ועל-ידי תפלתו נכמרו רחמי השם
יתברך עליו, ונפתח לב העליון ומשפיע דבורים חמים, ועל-ידי הדבור ממשיך באורי
התורה גם כן משם: (לק"א סי' כ' אות ב')

כשאדם לומד תורה ואין מבין בה שום חדוש, זה מחמת שנתעלם המחין בבחינת עבור,
ואז יפה צעקה לאדם בין בתפלה בין בתורה, ועל-ידי זה מוליד המחין: (לק"א סי' כ"א אות
ז' ח')

מי שתורתו בלא הבנה בה שום חדוש, אף על פי שהקדוש ברוך הוא מתענג בה גם כן,
אף על פי כן אין לדרש אותה לרבים. אבל מי שחננו ה' להבין ולחדש איזה דבר, כל אחד
לפי בחינתו, הישר מחיב שיגלה ויכניס זאת ההבנה לעם סגולה, ויטיב מטובו לאחרים:
(שם)

צריך להתרחק מאד מלשמע תורה מתלמידי חכמים שאינם הגונים כי הם בחינת שדין יהודאין, שהם מקבלין תורתם מהשדין שיש להם תורה נפילה, ועל-כן דרכם לומר תמיד דרושים נפלאים שנתקבלים לפני ההמון, וכל דבוריהם דרך משל ומליצה ומעמים נפלאים. אבל אין מקבלים תועלת מהם, כי תורתם של אלו התלמידי חכמים אין לה כח להדריך את האדם בדרך הטוב, אדרבא, על-ידי תורתם נופלים בני אדם בכפירות גדולות ומכזיבם ומחריפים יראי השם, וכל ההתנגדות בא מהם: (לק"א סי' כ"ח אות א')

אי אפשר לזכות לתורת אמת כי אם על-ידי עזות דקדשה, להיות עו כנמר בעבודת ה', ולכלי להשיג כלל על המונעים והמלעיגים וכו'. וכפי העזות שיש לאדם בן זוכה לתורה. כי מי שיש לו עזות דקדשה, זוכה לקבל ולהמשיך חדושי תורה אמתיים דקדשה. ולהפך, מי שיש לו עזות דסמרא אחרא, שהוא עו פנים כנגד כשרי הדור וכו', אינו זוכה לחדושי תורה אמתיים, רק מקבל תורה מהסמרא אחרא. וכפי התורה שמקבל, כפי העזות כנ"ל, בן זוכה לתפלה: (לק"א סי' ל' אות ח')

שלמות האדם הוא שיהיה צדיק ולמדן. כי אם אינו למדן, אמרו חז"ל "ולא עם הארץ חסיד". ולמדן בלבד בודאי אינו בלום, כי אפשר להיות למדן ורשע גמור ח"ו, ולא זכה – נעשית לו סם מות. על-כן צריך שיהיה למדן בתורה וחסיד במעשים טובים, ואז הוא דומה למלאך ה' צבאות, והוא מצייר אותיות התורה לטוב, ומביא חיים וכל טוב לעולם. ומי שטועה וסובר שבחינת למדן לבד הוא העקר, הוא בחינת אחר שקצץ בנטיעות: (לק"א סי' ל"א אות ה' ו' ובסוף)

אין הדין נמתק ואין העולם מתקיים אלא על הכל פה של תינוקות של בית רבן, על-כן צריך כל אחד לבקש ולחפש מאד אחר מלמד כשר והגון וירא שמום, ולבקש את השם יתברך מאד על זה, כדי שלא יקלקל המלמד את הכל פה הקדוש של תינוקות: (לק"א סי' ל"ז אות ד')

על-ידי התורה שלומדין בצר לאדם בעניינות ובדחקות, על-ידי זה נמשך עליו חוט של חסד, ומגריש כל בעלי הדין וכל סמרא דמסאבא. ועל-ידי זה מתקן הדבור ומעלהו לשרשו, עד שזוכה לפרש שיחתו היטב לפני השם יתברך, לדבר בחמימות שבלב דברי אמת שבלב וכו' (עין דבור אות ז' ובושה אות ב'): (לק"א סי' ל"ח אות ד')

על-ידי חדוד השכל בתורה נתחדדו המחין, ונתוסף בו הכרה להפיר בגדלת הכורא יתברך, ואזי מתבייש ביותר על חטאיו שזה עקר התשובה, וזוכה לאור התפליון, שהם בחינת קרון אור הפנים, בחינת עין החיים: (שם אות ה')

על-ידי פנים האמונה בא בטול תורה, ועל-ידי זה בא גלות ומלטול ונסיעות לדרכים: (לק"א סי' מ')

גם בלמוד התורה צריכין בחינת הסתפקות. כי לפעמים מבלבל את האדם מה שרוצה ללמוד יותר מדאי, כי רואה שיש הרבה ללמוד ורוצה ללמוד כל התורה על רגל אחת, ומחמת זה מתבלבל מאד. ולפעמים מתבטל על-ידי זה ואינו לומד כלל. על-כן צריך שגם בתורה יהיה לו בחינת הסתפקות, כי לא עליך המלאכה לגמר וכו', כמו שאמרו חז"ל: (לק"א סי' נ"ד אות ג')

על-ידי חדושי תורה נכראים שמנים וארץ חדשים, ועל-ידי זה באים כל ההשפעות וכל הברכות לעולם. אך יש חדושי תורה שבאים על-ידי המדמה, שהוא שורה ביותר על השונה הלכות, ועל-כן החדושים אלו הם חדושים נאים ומתקבלים (בלשון אשכנז גלייך), כי הם באים מכח המדמה שמדמה מלתא למלתא. ואף שיש בהם טוב, שהם דברי תורה, אך הרע שבהם יותר מהטוב. ועל-ידי חדושים כאלו בא רעב לעולם ח"ו, על-כן הם מזיקים לפרנסה, וצריכים להתפלל להשם יתברך להנצל מהם. והתקון לזה, לשמר את עצמו מאד מלשון הרע, מלאמרו ומלקבלו. וגם לחזק את עצמו בשמחה בכל עת. כי עקר התגברות בלבול המדמה הנ"ל, שמשם כל התאוות, היא על-ידי עצבות רוח, והכניעתו על-ידי שמחה (עין שמחה): (שם אות ו')

על־ידי עסק התורה זוכין לחיים ואריכות ימים, פי על־ידי עסק התורה קורין את חי החיים יתברך שמו, וממשיכין ממנו חיים ואריכות ימים. וצריך לעסק בתורה בפה ודיקא, להוציא דברי התורה בפיו, ואז זוכה לקרותו יתברך ולהמשיך ממנו חיים ואריכות ימים: (לק"א סי' נ"ו אות ג')

על־ידי עסק התורה יכולין להוכיח אפלו הרחוקים ממנו, אף על פי שאינו יודע מה שצריך להם, וגם אינם אצלו להוכיחם, אף על פי כן, על־ידי שהוא לומד ועוסק בתורה, על־ידי זה שומעים הרחוקים את קול הכרוז של התורה. כי התורה מכרות וצועקת ומוכיחה תמיד, וקוראת ואומרת: "עד מתי פתים תאהבו פתי" וכו', רק שאין שומעין קול הכרוז של התורה מרובי ההסתרות על־ידי רבוי העוונות רחמנא לצלן. כי השם יתברך נסתר עתה מאתנו בעוונותינו הרבים בבחינת הסתרה שבתוך הסתרה, בבחינת "ואנכי הסתר אסתיר". אבל על־ידי שעוסקין בתורה מגלין ההסתרות, עד שפועלין שגם הרחוקים מאד ישמעו קול הכרוז והתוכחה של התורה, עד שישבו כלם אל ה': (ש)

ואפלו אותן שנותרחו ביותר מהשם יתברך, שנשו וקפצו במקומו של עולם, ויש שכבר היו קצת אצל השם יתברך, אך שכבר שכחו מזה. ויש שגם זוכרים את השם יתברך, אך שנשטתה גבורתם ואין לאל ידם להתגבר על יצרם. אף על פי כן, בגדל כח התורה שלומדים באמת, פועלים שכלם ישמעו קול הכרוז והתוכחה של התורה בעצמה כנ"ל, וישבו כלם אל ה': (ש)

כשלומד תורה, צריך לראות שמכל הלמודים שהוא לומד בתורה, שיקבל ויוציא מהם משפטי אמת, דהינו הנהגות ישרות, הן לעצמו הן לאחרים שמתנהגים על ידו, כל אחד ואחד כפי בחינתו, כפי הממשלה והרבנות שיש לו, הן לרב הן למעט. וזה זוכין על־ידי אמונת חכמים, על־ידי זה יכולין לקבל ולהוציא מכל הלמודים שלומד בתורה משפטי אמת והנהגות ישרות, שידע איך להתנהג בכל דבר הוא והתלויים בו: (לק"א סי' ס"א אות א')

יש כמה ספרים עכשו וכן עתידין להיות עוד כמה ספרים, וכלם צריכים להעולם ואסור

להלעיג על שום אחד מהם, מאחר שכל יסודו ובנינו הוא על פי תורתנו הקדושה שבכתב ובעל פה. כי רק מספרים שהולכים על פי חכמת יונית, שהם חקירות וחכמות חיצוניות שלהם, צריכים להתרחק מהם בתכלית הרחוק אפלו אם חכרם מי שחכרם. אבל ספרים שהולכים על פי תורתנו הקדושה שקבלנו מהר סיני בכתב ובעל פה, כלם יקרים מאד מאד וכלם צריכים להעולם, וכל המלעיג על שום אחד מהם ח"ו הוא גדון בצואה רותחת, ואינו זוכה להוציא ולקבל מלמודו הנהגות ישרות, ואינו זוכה לעצה שלמה לעולם. ותמיד עצתו חלוקה, עד שישוב על זה בתשובה שלמה ויתקן זאת, ויהיה חוזרים ונחשבים בעיניו כל הספרים הקדושים שהולכים על פי יסודות תורתנו הקדושה. ועל-ידי זה יהיה נמתקין כל הדינים שבפעולם, ואיך שיש איזה דין בעולם הכל נמתק על-ידי התורה הקדושה, ששלמותה על-ידי רבוי ספרים של תורה שבעל פה, על-ידי שמאמין בהם: (שם אות ה')

גם מי שזוכה לחדש חדושי תורה בעצמו וכונתו לשמום, צריך שיהיה לו אמונה גם בעצמו, שיאמין שיש להשם יתברך שעשועים גדולים מחדושוין שלו, ואל יתרשל בהם, רק יודרו לחדש בכל פעם ולכתבם, עד שיהיה נעשים מהם ספרים קדושים, ועל-ידי זה יהיו נמתקין כל הדינים שבפעולם כנ"ל: (שם)

על-ידי למוד הפוסקים מבטלין המחלקת בשרשו, ועל-ידי זה נתבטל המחלקת למטה. ונתבטל המחלקת של היצר הרע שבלבו, שהם הקשיות והכפירות ובלבולי אמונה שעולים על לבו, שעל-ידי זה נחלק לבו מהשם יתברך ואינו יכול להתפלל כראוי. כי עקר מניעות התפלה, שאינו מתפלל בכונה כראוי, הוא רק מחמת שאין האמונה בשלמות. כי באמת אם היה האדם יודע ומאמין בלב שלם שמלא כל הארץ כבודו, והקדוש ברוך הוא עומד עליו בשעת התפלה ושומע ומאזין ומקשיב כל דבור ודבור של התפלה, בודאי היה מתפלל בהתלהבות גדול, והיה מרדק מאד לכונן את דבריו. רק מחמת שאין חזק כל כך בזה, מחמת זה אינו מתלהב כל כך ואינו מרדק כל כך. וכל זה נמשך ממחלקת היצר הרע שבלב. על כן התקון לזה למוד הפוסקים, שעל-ידי זה נמשך שלום ונתבטל מחלקת היצר הרע שבלב, ואז אין לבו חלוק מהשם יתברך, ואז יוכל לעבד את ה' בכל לבבו, בשני יצרון, ונפתחו לו שערי השכל, שיודע להשיב על אפיקודסות שבלבו, וזוכה להתפלל כראוי בכל לבבו באמת: (לק"א ס' ס"ב אות ב')

על־ידי שמתנגע בתורה עד שזוכה לידע אותה ולהבינה, על־ידי זה הוא מרפא את נפשו ומעלה אותה למקום שרשה, וממתיק כל הדינים, והוא נוטע אילנא דחיי לעלא דכלא אסותא. גם הוא מקים ומחדש כל העולמות ומגלה כבודו יתברך בעולם, שזה עקר התכלית של כל עבודת האדם, כדי שיתגדל כבודו יתברך שמו: (לק"א סי' ע"ד)

מי שעוסק בתורה ואינו יכול להבין גם זה טוב מאד. כי כל דבור ודבור עולה למעלה, והקדוש ברוך הוא שמח בהם, ונעשה מהם בחינת ערבי נחל: (שם)

בלא עסק התורה אי אפשר לחיות. כי לפעמים בוער האדם להשם יתברך, אבל הוא יותר מדאי, עד שהיה אפשר להיות נשרף לגמרי ח"ו מגדל התבערה חוץ מהמדה. ועל־ידי עסק התורה מקרר אש התבערה, שהיה במדה כראוי ויכול להתקיים. וכן להפך ח"ו, שלפעמים בוער האדם אל תאוות עולם הזה כל כך, עד שהיה אפשר לשרף כל הגוף ח"ו מעצם תבערת אש התאוות, אבל בשלומד תורה מנגנת עליו ומצלת אותו ומכבית האש הבוער בו, ויכול לחיות. נמצא, שעקר החיות על־ידי התורה: (לק"א סי' ע"ח)

עקר התשובה תלוי בתורה, הינו בשלומד תורה ומתנגע בה, עד שזוכה להבין דבר מתוך דבר ולחדש בה לשם שמום, זהו תשובה גמורה. ואזי מחזיר ומקשר כל האותיות והצרופים שבחלקו מכלליות העולמות אל שרשן ואל מקומן, ומשיב אותם בלם מכל המקומות שנדחו ונתפזרו לשם, ונעשה ברירה חדשה. ואז הדעת מישב, וזוכה לעורר רחמים אצלו יתברך, עד שזוכה שהשם יתברך בעצמו יתפלל עליו, דהינו שהשם יתברך יעורר ברחמיו הפשוטים את רחמיו המרבים והגדולים, ואז יהיה לו ישועה גדולה בשלמות, אמן: (לק"א סי' ק"ה)

בשלומד טוב לפרש הדבר בלשון שמבין, והוא טובה להעולם: (לק"א סי' ק"ח)

בְּכֹל מְקוֹם שֶׁהוּא רוֹאֶה וְלוֹמֵד בְּאִיזָה סֵפֶר, יִמְצֵא אֶת עֲצוּמוֹ, הֵינּוּ שִׁיקַח לְעֲצוּמוֹ מוֹסֵר
וְיִרְאֶה פְּחִיתוּתוֹ וְשִׁפְלוּתוֹ, וְזֶה סִימָן שֶׁהוּא חִפְזָן לְעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ יִתְבַּרְךָ: (לק"א סי' קכ"א)

מִי שֶׁאֹמֵר תּוֹרָה וְאֵינוֹ רְאוּי לָזֶה, עַל-יְדֵי זֶה יוּכַל לְהִתְנַבֵּר עָלָיו תַּאֲוַת גְּאוּנָה ח'ו". כִּי הִיא
עֲבָרָה גְּדוּלָה לּוֹמֵר תּוֹרָה אֶפְלוּ לְיַחֲדֵי, מִכָּל שִׁפְזָן לְרַבִּים (וְעַיִן בַּפְּנִים בְּסִימָן קל"ד): (לק"א
סי' קל"ד)

כְּשֶׁלוֹמֵד אָדָם אִיזָה חֲדוּשׁ שֶׁל אִיזָה תֵּנָא וְצַדִּיק, צָרִיד לְצִיר לְפָנָיו דְּמוּת דְּיוֹקְנָא כְּאֵלוֹ
הַצַּדִּיק אִו הַתֵּנָא עוֹמֵד לְפָנָיו, וְעַל-יְדֵי זֶה יִנְצַל מִשְׁכַּחָה: (לק"א סי' קצ"ב)

מִי שֶׁזוֹכֵה לְחֲדָשׁ חֲדוּשֵׁין דְּאוּרִיתָא שְׂיִישׁ בָּהֶם מִמֶּשׁ, הוּא צָרִיד לְכַכּוֹת מִקְדָּם. וְעַל-יְדֵי
זֶה נִצּוֹל שְׁלֵא יִינְקוּ הַסְּטָרָא אַחֲרָא וְהַקְּלָפוֹת מֵאֵלוֹ הַחֲדוּשֵׁים: (לק"א סי' רס"ב)

אֶפְלוּ אָדָם פְּשׁוּט, אִם יֵשֵׁב עֲצוּמוֹ עַל הַסֵּפֶר וְיִסְתַּכֵּל עַל אוֹתוֹת הַתּוֹרָה הַיְטֵב, יִכּוֹל
לְרֹאוֹת חֲדָשׁוֹת וְנִפְלְאוֹת, רַק שְׁלֵא יַעֲמִיד הַדְּבָר לְנִסְיוֹן. וְעַיִן בַּפְּנִים: (לק"א סי' רפ"א)

צָרִיד הָאָדָם לְחֲטֹף וְלַגְלוֹל עֵתִים לַתּוֹרָה מִתּוֹךְ הַטְּרַדָּא וְהַעֲסָק. כִּי אֶפְלוּ מִי שְׂיִישׁ לוֹ
עֲסָקִים וְטְרַדוֹת רַבּוֹת, אַף עַל פִּי כֵן אִי אֶפְשָׁר שְׁלֵא יוּכַל לְחֲטֹף וְלַגְלוֹל לְעֲצוּמוֹ אִיזָה שְׁעָה
בְּיוֹם לְעֵסֵק בַּתּוֹרָה: (לק"א סי' רפ"ד)

עַל-יְדֵי לְמוֹד שְׁלַחַן עֲרוּךְ זוֹכֵה לְהִיּוֹת בְּעַל הַבַּיִת וּמוֹשֵׁל עַל הָאָרֶץ, וְעַל יְדֵי זֶה זוֹכֵה
לְהִקָּים שְׁעָרֵי גֵן עֲדֵן, וְלְהַשְׁיִיג עַל-יְדֵי זֶה חֲכָמָה עֲלֵאָה וְחֲכָמָה תַּתְּאָה שֶׁהוּא עֹקֵר תַּעֲנוּג גֵּן
עֲדֵן: (לק"א סי' רפ"ו)

למוד הלכות, בפרט כשזוכין לחדש בהם, זה בחינת שעשוע עולם הפא. ועל ידי זה באה הולדה בנקל ונצולין מכל הצרות: (לק"ת סי' ב' אות ב' ג')

יש נעימות בהתורה, והוא העקר – לזכות להרגיש המתיקות והנעימות שיש בהתורה. וזה זוכין על ידי תקון הכבוד, שלא יקבל שום כבוד לעצמו, רק כל הכבוד יעלה להשם יתברך. גם על ידי מצות צדקה, בפרט צדקה לארץ ישראל, על ידי זה זוכין לינק ולקבל ממחין של ארץ ישראל, ששם עקר נעימת המחין, נעימת התורה. אשרי הזוכה למחין של ארץ ישראל באמת, הוא יודע נעימת התורה (עין ארץ ישראל אות י"ח י"ט וכבוד אות ל"ב): (לק"ת סי' ע"א)

כשלומד בספרים של צדיקים אמתיים, צריך לשום לבו ועיניו היטב להבין נפלאות החדושים שגלו, ועצם העמקות והמתיקות שבהם, כי מחמת שהדברים נכתבים בספר נעלם אורם הרבה. כי תכף כשנעשה ספר, אפלו מתורות גבוהות ונפלאות מאד מאד, יש עליהם חפויים והסתרות הרבה, שנסתר ונחפה אורם הצח והנפלא מחמת שנעשה מהם ספר. ואפלו הדפין של הכריכה מחפים הרבה. על-כן צריך לשום לב היטב, להסתכל על אמתיות ונפלאות החדושים שבספר: (לק"ת סי' ל"ו)

לומדי תורה צריכין להתחזק מאד לחדש בתורה, והוא תקון גדול מאד להרהורים, גם בשעת זוג ירהר בדברי תורה: (לק"ת סי' ק"ה ק"ו)

תשובה מהרב גרוס בעניין המובא בשיחה ע"ו לגבי סדר הלימוד

לכבוד האברכים היקרים הרוצים לברך את דרך הלימוד למעשה על פי דברי רביה"ק בשיחות הר"ן סי' ע"ו.

שלום וברכה,

מכיוון שהשאלה ששאלתם דורשת עיון וכירור, לכן התעככתי בתשובתי עד הנה, ואשתדל בעז"ה לברך העניין עד מקום שידי יד כהה מגעת.

בנוגע למה שכתבתם שהלכות תלמוד תורה של שולחן ערוך הרב זה הלכה למעשה וחיוב לשיטתו, ואילו השיחה של רבינו בסימן ע"ו זה רק שיחה ודרך עצה טובה מאוד, אבל לא חיוב, וממילא דברי השולחן ערוך הרב עדיפים על דברי רבינו, הנה נכון אמנם שרבינו לא אמר את דבריו באופן של חיוב, כי אכן רבינו לא בא לחייב את האדם מה ללמוד ובאיזה אופן ללמוד, שכן בכל מה שהאדם ילמד הוא מקיים מצוות תלמוד תורה, ולא מצינו בפוסקים חיוב מה ללמוד ומה לא, והאם ללמוד בעיון או בבקיאות וכדומה, ורבינו בא רק להדריך את האדם באיזה אופן עדיף ללמוד, ובאיזה אופן יצליח יותר בלימודו, ויגיע לתכלית הנרצית של הביקורת בה' וידיעת התורה באופן יותר טוב, אך מצד שני לא יתכן שדברי רבינו יסתרו את ההלכה, ולכן לא יתכן לומר שדברי השולחן ערוך הרב שכותב מהו החיוב על האדם ללמוד הם הנכונים לאמיתה של תורה, ולכן דברי רבינו נדחים מפניהם, שהרי רבינו בוודאי לא יכתוב דברים שהם נגד ההלכה, ואם נאמר שיש

אכן מחלוקת למעשה ביניהם כיצד צריך לנהוג, אז יתכן לומר שאם רבינו חולק על הבעל התניא שהיה בזמנו ובדורו, אם כן אפשר לנהוג כרבינו ולא כהבעל התניא.

והנה לגבי חזרה, רבינו אכן כותב שם שלא לחזור תיכף על לימודו, אבל רבינו כותב שם עוד שלאחר שגמר את הספר או הפוסק מראשו לסופו יחזור עליו שוב, וזה דבר ששייך לעשות כשאדם לומד מהר ולא מתעכב, שאז הוא גומר מהר את הספר וממילא הוא יכול לחזור עליו שוב, כך שהוא לא מפסיד את ענין החזרה אלא עושה אותה בצורה אחרת, ואם כן אין רואים בדברי רבינו שבא להקל ולהמעט בערך החזרה על הלימוד, ואם כן אין בזה סתירה למה שכתב השולחן ערוך הרב שצריך לחזור על לימודו עד שתהא משנתו סדורה ושגורה בפיו.

ואתן דוגמא להמחשת הענין (אף שבוודאי איני בא לתת הוראה למעשה כיצד ללמוד, אלא רק המחשה לשתי צורות של לימוד).

ישנו אחד שלומד כל שבוע שלוש דפים ממסכת פסחים, ובסוף השבוע הוא חוזר עליהם ונבחן עליהם, וכך בכל שבוע, עד שבסוף השנה הוא גומר את כל המסכת.

וישנו אחר, שבמקום זאת הוא ילמד מהר ויספיק בכל יום שש דפים מהמסכת, (שזה דבר אפשרי למי שלומד שבע שעות ביום), ובשבוע הוא יספיק שלושים דפים, ובחודש הוא יגמור את המסכת, ובחודש השני יחזור עליה, ובחודש השלישי יעשה חזרה שלישית, ובחודש הרביעי יעשה חזרה רביעית, וכך במשך ארבעה חודשים הוא הספיק לגמור ארבע פעמים את כל המסכת. ובמשך השנה הוא יכול ללמוד כך ארבע מסכתות, וכך בסוף השנה הוא יספיק ארבע מסכתות שאת כל אחת מהם הוא למד ארבע פעמים.

לעומת זאת הראשון שלמד שלוש דפים כל שבוע, ולמד אותם יותר בעיון מהשני שלמד שש דפים כל יום, וגם חזר עליהם בסוף השבוע וגם נבחן כל שבוע על שלושת הדפים שלמד, ואפילו נאמר שעשה חזרה חודשית כל חודש על ה-12 דפים שלמד באותו חודש, אבל בסופו של דבר בסוף השנה הוא לא יזכור כלל את

רוב מה שלמד, שהרי עברו 11 חודשים מאז שלמד את 12 דפים הראשונים, ו-10 חודשים מאז שלמד את ה-12 דפים השניים, וכו', וגם אם ירצה כעת לחזור שוב על כל המסכת, הרי מכיון שעברו כל כך הרבה חודשים מאז שלמד את החלק הראשון של המסכת, הרי זה לא נחשב כלל כחזרה אלא כלימוד ראשון, ואם כן הוא יצטרך שוב שנה שלימה בשביל ללמוד את המסכת הזאת, וכך יוצא שהוא יצטרך כל שנה ללמוד מחדש את מסכת פסחים, וכל חייו ילמד רק מסכת אחת, ובפועל לא עושים כך, אלא כולם ממשיכים הלאה למסכת אחרת, ושוכחים לגמרי מהמסכת הקודמת, וכך אדם יכול ללמוד בישיבה שש שנים ולהספיק שש מסכתות, אבל בפועל הוא לא יזכור כלום כמעט מכל מה שלמד, כי עברו שש שנים מאז שלמד את המסכת הראשונה וחמש שנים מאז שלמד את השניה וכו'.

ואילו השני שלמד ארבע מסכתות במשך השנה, גם אם הוא יזכור את הדברים באותה רמה כמו הראשון, אבל יהיו לו הרבה יותר מושגים שהוא יודע, כי הוא למד פי ארבע חומר, ומה גם שהוא יכול לעשות את זה באופן שילמד ארבע פעמים מסכת פסחים בארבע חודשים הראשונים, ובחודש החמישי ילמד מסכת שבת, ובחודש השישי ילמד מסכת פסחים שוב, ובחודש השביעי יחזור על מסכת שבת, ובחודש השמיני ילמד מסכת בבא קמא, ובחודש התשיעי יחזור על פסחים, ובחודש העשירי יחזור על שבת, ובחודש ה-11 יחזור על בבא קמא, ובחודש ה-12 יחזור על פסחים, וכך יהיו לו בסוף השנה שלושה מסכתות שהוא זוכר בערך את הכתוב בהם.

ולכן הטענה שאתם טוענים שאותו אחד שלומד בזריזות לא מצליח באמת לקנות ולזכור מה שלמד, והרבה פעמים אינו יכול לקיים את מה שלמד, הנה טענה זאת אינה קשורה כלל לזה שהוא לומד בזריזות, אלא זו טענה כללית על כל הלומדים שרובם אינם זוכרים את מה שלמדו, כי אזהבים יותר להתקדם קדימה מאשר לחזור על החומר הישן, ואדרבה, אותם ישיבות וכוללים שכן זוכרים את מה שלמדו, זה רק במקומות שלומדים מהר, כי רק אז יש אפשרות להספיק גם ללמוד וגם לחזור על הישן, ותוכלו לבדוק את זה במציאות ולראות שזה אכן כך, ולדוגמא בציבור הליטאי שלומדים בעיון ולאט יותר, כמעט אין ישיבות וכוללים

שיכולים לעשות מבחן אחרי כמה שנים ושהלומד יוכל להבחן על כל החומר שלמד במשך שש השנים האחרונות ולדעת אותו, ואילו בציבור החסידי שלומדים יותר מהר ומתמקדים יותר בלדעת את החומר וללמוד אליבא דהלכתא, יש הרבה יותר מסגרות שנבחנים על כמיוות גדולות מאוד של חומר, ולדוגמא קטנה, במפעל הש"ס שלומדים ונבחנים על מאות דפים לומדים מהר וחוזרים מהר, ורק כך הם מספיקים להבחן על כל כך הרבה חומר, ושיטת הלימוד של חסידות צאנו שייסדו את מפעל הש"ס היא בבקיאות ולא בעיון, וכן בגוד שלומדים בשנים האחרונות מהר בבקיאות הם נבחנים על מאות דפי גמרא ובקיאים בהם. ואם כן אדרבא השיטה של רבינו היא עוזרת יותר להספיק לחזור הרבה על הלימוד ולזכור יותר, והיא גם נותנת מענה יותר לקושי של האדם לחזור על מה שלמד עכשיו כשזה עדיין טרי אצלו, כי בשיטה של רבינו החזרה היא רק כשגמר את המסכת, שאז הוא כבר שכח קצת את מה שלמד, ולכן יותר קל לו לחזור מאשר מיד אחרי כמה דפים.

ולגבי השאלה למה רבינו אומר שריבוי הלימוד עולה על הכל, והרי תמיד רבינו מדגיש שקצת זה גם טוב, לענ"ד נראה שאין זה קושיא, כי ודאי שגם מעט לימוד זה חשוב, וכמו שרבינו אומר במקומות אחרים, אלא שכאן רבינו מדבר על אדם שיושב ולומד שעות רבות כל יום, ורוצה לקיים מצות תלמוד תורה כראוי, ללמוד כמה שיותר ולדעת כמה שיותר, אז יש מי שמתחיל ללמוד ביסודיות ורוצה להבין כל דבר עד הסוף, וכך הוא חושב להתקדם לאט לאט, עד שידע את כל התורה בעיון ובהבנה טובה, ויש מי שלומד קודם את כל התורה בבקיאות, וחוזר שוב ושוב, עד שלאט לאט הוא מבין יותר ויותר, ומטרתו היא גם כן להגיע למצב שידע את כל התורה כמה שיותר בהבנה, ועל זה אומר רבינו הקדוש שריבוי הלימוד עולה על הכל, דהיינו שעדיף ריבוי הלימוד מאשר ריבוי ההבנה, ועדיף שילמד הרבה בפחות הבנה מאשר שילמד קצת בהבנה גדולה. וממילא מובן גם כן שלענין לזכור את מה שלומד, אין לזה קשר לדברי רבינו, כי גם מי שלומד קצת בהבנה גדולה יכול לחזור על לימודו ולזכור אותו, וגם מי שלומד הרבה בהבנה קטנה יכול לחזור על לימודו ולזכור אותו, והמציאות מוכיחה שבדרך כלל אלו שלומדים הרבה בהבנה קטנה חוזרים יותר על לימודם מאשר אלו שלומדים מעט בהבנה

גדולה. וגם בשולחן ערוך הרב שמחמיר מאוד בענין החזרה והזכרון, הרי הוא כותב שבתחילה צריך האדם ללמוד רק הלכות פסוקות בלי טעמים, דהיינו את המשנה והגמרא וטור שולחן ערוך ובית יוסף וכו' כמו שהם בלי לפלפל ולהעמיק, ולחזור על זה פעמים רבות מאוד עד שיזכור הכל היטב, ורק אז יפנה לפלפל ולהעמיק. הרי דואים גם כן שהכין שכדי לזכור את כל התורה חייבים ללמוד מהר בכקאות ואז יש זמן לחזור הרבה.

ולחדד את הדברים יותר, רבינו מדבר לענין דרך הלימוד, ולא לענין דרך החזרה, רבינו בא לומר שדרך הלימוד תהיה יותר בריבוי הלימוד ופחות הבנה מאשר ללמוד מעט בהרבה הבנה, ושעל ידי הרבה לימוד יגיע לבסוף להבנה טובה, אבל לגבי ענין החזרה רבינו לא מתייחס לזה כמה צריך לחזור, האם צריך לחזור הרבה מאוד באופן שלא ישכח כלום ממה שלומד, או שדי במה שחוזר פעם בשנה או פעם כמה שנים וכדומה. והיינו האם צריך להקדיש חצי מזמן הלימוד לחזרה, או רק עשירית מזמן הלימוד לחזרה, וכיוצא בזה.

והנה לכאורה מה שכתב השולחן ערוך הרב שצריך לחזור הרבה על לימודו כדי שידע היטב כל מה שלמד, ואף שעל ידי זה לא יוכל ללמוד הלכות הרבה, כי צריך כל הזמן לחזור על מה שלמד כבר שלא ישכחנו, מכל מקום לא עליך המלאכה לגמור וכו', זה לכאורה סותר לדברי רבינו שצריך ללמוד הרבה מאוד, גמרא ופוסקים כולם, ותנ"ך ומדרשים וספרי זוהר והקבלה ושאר ספרים כולם, ולגמור כל השנה ש"ס עם רי"ף והרא"ש ושולחן ערוך ומדרשים וכל ספרי זוהר וקבלה וכו', שבפשטות אדם רגיל אינו יכול להספיק כל זאת בכל שנה וגם לזכור את הכל, אמנם באמת רבינו בא לומר שזה השלימות שצריך לשאוף אליה, ולא שכל אחד חייב להספיק כל זאת, וכמו שמסיים שם בשיחות הר"ן שאפשר להיות איש כשר וצדיק גמור אפילו מי שאינו למדן כלל, ולא עליך המלאכה לגמור וכו', והרי גם השולחן ערוך הרב עצמו כותב בהמשך דבריו שאחר שגמר האדם כל התורה כולה ויודע אותה היטב אז יפנה כל ימיו לפלפול ועיון, אם כן גם הוא מודה שזה שייך שהאדם יספיק את כל התורה כולה וגם יזכור אותה, וזה בודאי שייך רק במי שמספיק את כל התורה כל שנה, כי הרי שנה זה זמן של שכחה, ואם אינו חוזר

כל שנה על תלמודו אין שייך שיזכור כל מה שלמד, ואם כן אין סתירה בין רבינו לשולחן ערוך הרב.

אלא שעדיין נשאר לנו לברר הלכה למעשה כיצד אדם רגיל צריך לנהוג, שהרי דברי השולחן ערוך הרב מיוסדים על הגמרא של השוכח דבר אחד ממשנתו, ומבואר בפוסקים שאם אינו חוזר על מה שלמד וממילא הוא שוכח הוא עובר באיסור זה, ונמצא שצריך לזכור את כל מה שלמד, ואיך עושים זאת, והרי אפילו מי שחוזר על לימודו ויודע מה שלמד הרי כשעובר למסכת אחרת הוא ישכח את המסכת הקודמת, ובאמת שלענין זה לא מצינו בפוסקים כמעט התייחסות ברורה (חוץ מהשולחן ערוך הרב), והרי רוב בני אדם אינם מסוגלים ללמוד את כל התורה כולה ולזכור אותה, ואם כן נשאלת השאלה האם עדיף שאדם ילמד רק שתים שלוש מסכתות ויחזור עליהם כל חייו שוב ושוב כדי שלא ישכח אותם, או שעדיף שילמד הרבה אף שלא יזכור הכל. שהרי רק מי שגומר את כל התורה בכל שנה, שזה למעשה הדרך המושלמת שרבינו כותב בסוף השיחה שצריך לגמור כל שנה את כל התורה, רק הוא יכול להספיק גם ללמוד את כל התורה וגם לזכור הכל.

והנה בספר כתר ראש (הל' ת"ת סע' סז) מובא בשם הגר"ח מוולאז'ין: "בענין השוכח דבר אחד ממשנתו זה קאי על הראשונים שלמדו בעל פה". וכ"כ בפירוש דברי דוד על מסכת אבות (להגה"ק מבוטשאטש בעל אשל אברהם). והיינו ששיטתם שכזמנינו שיש ספרים שאפשר לעיין בהם לא נאמר איסור זה.

ואילו השו"ע הרב האריך (בהל' ת"ת פ"ב ס"ד) לשלול שיטה זו, ח"ל: "וכל השוכח דבר אחד ממשנתו מחמת שלא חזר על לימודו כראוי מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, וגם עובר בלאו של תורה... וגם עכשיו שנכתבה תורה שבע"פ, ויוכל לעיין בספרים מה ששכח, אין זה מועיל כלום, כי מיד ששכח עובר בלאו קודם שיעיין, כמו בימיהם שעובר בלאו בשעה ששוכח, אף שאח"כ יחזור וישאל מרבו וילמדנו מה ששכח. ועוד, שמצות התורה לא תשתנה בשינוי הדורות, ולא יחליף ולא ימיר דתו לעולמים".

ובמנחת אשר להגאון הרב אשר וויס שליט"א כתב: 'גוף הלכה זו צ"ע, הלא השכחה תופעה טבעית היא, והיא מצויה בכל אדם, ואף גדולי החכמים אמרו הלכה זו שמעתי ושכחתי (כמבואר בפסחים ס"ו ע"א בהלל הזקן), ואף שי"ל בפשטות דהם שכחו מחמת אנסם ולא שחלילה הסירו ד"ת מלבם, עדיין צ"ב בהגדרת הדברים, והלא לא ניתנה תורה למלאכי השרת, וכי כל ההולך בטל שעה מועטת תחת אשר יחזור על תלמודו עובר בכמה לאוין, וכי אפשר לקבוע שיעור בדבר, שלא יאמר נתת דברים לשיעורין מחד, ומאידך נתת תורת כל אחד ואחד בידו.

ואפשר דמשום כך לא הובאה הלכה זו ברמב"ם, בטור ובשו"ע עמודי ההלכה לכל בית ישראל בהלכות ת"ת שערכו, דסבירא להו שאין כאן הלכתא פסוקתא ואין הכונה לל"ת ממש, אלא לדברי מוסר והנהגה ראויה שיהא אדם זהיר לחזור על תלמודו חדשים לבקרים כדי שלא ישכח תלמודו. ומשו"כ לא אמרו במשנה עובר בלאו אלא "כאילו מתחייב בנפשו". וכיוצא בלשון זה אמרו שם (פ"ג מ"ז מאבות) "המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה... מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". ומשום כך התעלמו שלושת עמודי עולם ממאמר זה ולא הכניסוהו להיכלה של הלכה.

ואף דבשולחן ערוך (יו"ד סימן רמ"ו ס"ג) כתב: "עד אימתי חייב ללמוד, עד יום מותו, שנאמר ופן יסודו מלבבך כל ימי חיך (דברים ד' ט'), וכל זמן שלא יעסוק בתורה הוא שוכח". וכביאור הגר"א שם סק"א "שנאמר כו'. מנחות שם ופ"ג דאבות", נראה פשוט דכל כוונת השו"ע רק להדגיש את גודל חשיבות וחובת ההתמדה בתורה, דכיון שעיקר מצות ת"ת ללמוד כדי להשכיל ולהחכים ולדעת את הדרך נלך בה ואת המעשה אשר נעשה וכל שאינו לומד שוכח הוא, ומשו"כ חייב ללמוד בכל יום ובכל שעה, וכל זה פשוט.

ופשוט הדבר דהלומד ושוכח משובח ממי שאינו לומד כלל, ואין החומרא והקולא תלויים כמספר ובחשבון אלא כמהות הענין. עכ"ל הרב אשר וויס שליט"א.

והנה הרב אשר וויס התעלם מדברי השולחן ערוך הרב שמכריע למעשה שזה הלכה פסוקה שמחייבת את כל אחד, ומה שהקשה הרב אשר וויס שלא ניתנה

תורה למלאכי השרת, הנה זה אינו קושיא, כי בודאי הסברא נותנת שאין האיסור בכל רגע שאינו חוזר, אלא כל זמן שהאדם עוסק ומשתדל לחזור הרי הוא נחשב כמשתדל לזכור את לימודו, וכגון אם קובע לעצמו זמן שאחד שגומר את המסכת חוזר עליה מיד שוב, אין זה נחשב כשוכח בידיים, ורק כשמתייאש בעצמו מלחזור ואינו עוסק בזה כלל אז הוא כשוכח בידיים, והיינו שהחיוב אינו ללמוד בכל רגע פנוי, שזוהי מצוה אחרת של תלמוד תורה ולא מצוות החזרה, והמצוה של החזרה היא רק שכשעוסק בתורה ישקיע גם זמן לחזור על מה שלמד. ואפילו לדעת השולחן ערוך הרב שהמצוה היא שיחזור שוב ושוב ולא ישכח כלום, ואסור לו להמשיך ללמוד עוד כל זמן ששכח קצת ממה שלמד, הרי גם הוא מודה שאם הוא צריך לילך לעסקיו לעסוק במשא ומתן מותר לו לעשות כן אף שישכח על ידי זה קצת ממה שלמד, אלא שבזמן שיש לו שיכול ללמוד אז צריך לעסוק בחזרה ולא בלימוד חדש.

ועוד שמה שהקשה הרב אשר וייס איך יתכן שההולך בטל שעה מועטת ואינו חוזר על לימודו יעבור בכמה לאוין, הרי בלאו הכי ההולך בטל ואינו לומד עובר במצות ביטול תלמוד תורה, ואיך דבר זה כן מתיישב על דעתו, ורק בענין החזרה אינו מוכן לו, וכמו שכתב בשולחן ערוך הרב שאף שהשוכח דבר אחד הוא כאילו מתחייב בנפשו אך מי שאינו לומד כלל הוא מתחייב בנפשו ממש, ואם כן כשם שיש חיוב לנצל כל רגע ללימוד התורה כך יש חיוב לנצל כל רגע לחזור, כל זמן שאינו זוכר היטב את לימודו.

ומה שהקשה הרב אשר וייס למה לא הזכירו הרמב"ם והשולחן ערוך את הדין הזה, הנה בשולחן ערוך הרב (הלכות תלמוד תורה קונטרס אחרון) כתב בזה: 'הא דלא מנה הרמב"ם לאו זה במנין (המצות) תרי"ג (וגם בחיבורו לא הביא איסור לאו זה כלל השנוי בכרייתא וגמ' פרק י"א דמנחות)... ודאי דסמיק על מה שכתב וחיוב לשלש זמן כו' כדי שלא ישכח דבר כו', דממילא משמע דגם בתחילת לימודו צריך לחזור כל כך שלא ישכח כו', שאל"כ לא יועילו לו אח"כ עתים מזומנים כו' ע"ש, וחיוב זה הוא מפי השמועה, ככל דיני תורה שבע"פ. וכמו חיוב לשלש

זמן כו', שכך קיבלו חכמים ביאוד מצות והנהגת הלימוד איש מפי איש (וכמ"ש בהקדמתו בחיבורו שכל המצות שניתנו למשה בסיני בפירושן ניתנו שנאמר וכו' והמצוה זו פירושה כו' ע"ש), שצריך ללמוד תורה שבכתב ושבועל פה בכל יום בתחילת לימודו, אע"ג דאל תקרי ושנתם כו' היא אסמכתא בעלמא, והכי נמי לאו דהשמר ופן בשוכח מחמת שאינו חוזר לימודו כראוי הוא אסמכתא, לקבלת חכמים איש מפי איש שצריך לזכור כל התורה, וכדכתיב ותשכח תורת וגו', ועיקר הכתוב השמר דעשה הוא כדמסיים ופן יסודו וגו' במסירם מלבו. ומשום הכי לא מנאו במנין תרי"ג, כמו שלא מנה לאו דהשמר דעשה גבי תפילין ע"ש. וסמ"ק [סוף סי' ק"ה. ובסי' ט"ו נמשך אחר הסמ"ג] שמנאו ללאו בפני עצמו ס"ל דלאו אסמכתא היא. ומי שאינו חוזר לימודו הרי זה כמסיר מליבו מדאורייתא לסמ"ק, אבל לדמב"ם הוא מקבלת חכמים בע"פ.

וכוונת השולחן ערוך הרב היא, דהרמב"ם והשולחן ערוך כתבו: " (א) עד אימתי חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסודו מלבבך כל ימי חיך וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח: (יא) וחייב לשלש את זמן למידתו שליש בתורה שבכתב ושלש בתורה שבעל פה ושלש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המידות והיאך יוציא האסור והמוותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה וענין זה הוא הנקרא גמרא: (יב) כיצד היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלש שעות ביום ובתורה תשע, אותן התשע קורא בשלש מהן בתורה שבכתב ובשלש בתורה שבעל פה ובשלש אחרות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר ודברי קבלה ככלל תורה שבכתב הן ופירושן ככלל תורה שבעל פה והענינים הנקראים פרס ככלל הגמרא. הן כמה דברים אמורים בתחילת תלמודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו".

ומבאר השולחן ערוך הרב, שכיון שמסיים שכשיגדיל בחכמה גם כן יקרא בעיתים מזומנים כדי שלא ישכח דבר מדברי התורה, אם כן נלמד מזה שגם בתחילת לימודו צריך לעשות כך, שאם לא יעשה כן לא יועילו לו אחר כך עיתים מזומנים כי כבר שכח מה שלמד.

ואם כן למעשה לא נשאר לנו לימוד זכות אלא מה שכתבו רבי חיים מולאזין והדברי דוד שכזמנינו שיש ספרים כתובים אין איסור זה. אף שדכריהם קשים לכאורה, כמו שהקשה השולחן ערוך הרב שהרי אף בזמן הגמרא היה אפשר לשאול את הרב כששכח, ועוד קשה מסכרא, שהרי בפשטות האיסור לשכוח אינו איסור כללי על כל ישראל כדי שהתורה לא תשכח מישראל, אלא הוא חיוב על כל יחיד ויחיד, ואם כן מה יועיל לנו הספרים שישנם. ועוד קשה שהרי השולחן ערוך הרב מדייק מהרמב"ם והשולחן ערוך שגם הם סוברים כן, אף שכזמנם גם כן היו ספרים, וגם לשון הרמב"ם והשולחן ערוך שכתבו 'חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסודו מלבבך כל ימי חיך וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח' משמע לכאורה שהכוונה שצריך כל הזמן לחזור על לימודו, כי אם לא כן איך על ידי שימשיך כל הזמן ללמוד עוד ועוד הוא לא ישכח את מה שלמד כבר.

והנה המהר"ל מפראג בספר תפארת ישראל פרק נ"ו כתב להוכיח את בני דורו על שמשקיעים הרבה בלימוד בעיון וילד בגיל תשע כבר מתחיל ללמוד גמרא, ועוסקים כל הזמן בפלפולים, במקום ללמוד הרבה בבקיאאות ולחזור הרבה, וכך הוא כותב:

"הראשונים עם גדול הכנה שהיה להם לקנות התורה כמו שאמרנו היו גורסין יום וליילה בתורה עד שקנו התורה כמו שנמצא זה בכמה מקומות, והם (אנשי דודו של המהר"ל) אינם חפצים כלל שתהיה התורה קיים אצלם ועומדים בעונש הגדול אשר אמרו (אבות פ"ג) השוכח דבר אחד ממשנתו ואיך הוא השכחה ככל, וכבר בארנו במקום אחד בענין זה, ובשביל כך אין אצלם מן התורה מאומה. ומה הם עושים לקנות דיני המצות, הם עוסקים בחיבור אחד מן הפוסקים למען יקנה הדינים בדרך קצרה, ובזה הם היפך מה שיסדרו וסדרו חכמים, כי המשנה היא קודם

וזמן המשנה יבוא האדם אל הגמרא ובדרך הזה קונה התורה שתהיה אצלו כאילן אשר הוא שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו וכל אשר יעשה יצליח, וכמו שאמרנו כי כך הוא סדר השכלי, והם באים מן הגמרא אל פסקי הלכה השנויים בקיצור, והנה הפכו האילן כי השורש ראוי שיהיה נטוע קודם והוא נושא לענפים והם עושים היפך זה. ויש לך לדעת כי הראשונים שחיברו הפוסקים לא היה חיבורם כלל עד"ז, כי אם שיהיה הגמרא בהם בדרך קביעות, רק שיהיה הפוסקים מורה הדרך לאדם באיזה דרך ילך כאשר עוסק בגמרא עד שילך בדרך הישר ולא יטעה ויבוא אל אמינות ההלכה, כי דרכי הגמרא ונתיבותיו נעולים וחתומים מאד מאוד ומי ימצא הדרך אשר ילך בו, ולפיכך חיברו הפוסקים למצוא דברי חפץ, וכדבר הזה הארכנו במקום אחר.

ואיך הפליא ה' את מכותנו הפלא ופלא כי הדור שהוא בעצמו רחוק מן התורה היה ראוי שיעשה הכנות ותחבולות ראויים וכל זה שיהיה להם התורה ואנו עושים הפך זה, וזהו שאמרנו והפלא ה' את מכותך, הפלאה זו היא שכחת התורה. אף כי פרשנו זה כמו שאמרנו יש לפרש גם כן כי המכה שהיא באה על האדם ממקום אחר ואין ביכולתו לעמוד כנגד זה אין זה מכה שהיא פלא, אבל שכחת התורה היא מצד האדם עצמו, ואלו דבר זה שאין חכמה אצלינו בודאי אין זה פלא, כי בודאי היה לדורות הראשונים שכל יותר, אבל שכחת התורה הוא הפלא, אחר שלמד התורה וכבר היא אצלו מה שלמד וישכח אותה, דבר זה אין תולה בשכל כל כך שתאמר שאין שכל אחרונים דומה לראשונים, כי ההסרה והשכחה הוא על ידי האדם עצמו, כמו שאמרנו למעלה, כי אנחנו הם הפושעים בזה, ועל זה אמר והפלא ה' את מכותך הפלא ופלא, עד שראוי שיהיה האדם משתומם על זה. אמנם כאשר מגיע לימי הזקנה וכבר סרו ממנו ימי הילדות אשר בימי הילדות הוא אוהב לדדוף ולנצח בהלכה הן בפלפול שיש בו ממש הן בפלפול שאין בו ממש ויכול לומר כי יודע ציד אני, ולעת זקנתו כבר סר תשוקה זאת מאתו ומוצא עצמו חסר ויראה אחריתו".

ומבואר מדבריו שכיון שעסקו הרבה בפלפול ממילא לא הקדישו זמן לחזרה ושכחו את לימודם. כי קשה מאוד להשקיע גם בפלפול ועיון וגם בחזרה. ומבואר מדבריו שעיקר הלימוד הוא לדעת היטב את הגמרא והפוסקים כדי לדעת איך

יוצאת החלכה מתוך הגמרא, ולא לחלק את הדברים לשנים, ללמוד גמרא בעיון וסכרות שאין יוצא מזה הלכה למעשה, ומצד שני ללמוד ספרי הלכות בדרך קצרה כגון קיצור שולחן ערוך וכדומה, אלא הדרך הראויה למי שיכול היא ללמוד את הגמרא והראשונים ולהוציא מזה הלכה למעשה.

וכן באורחות צדיקים פרק כ"ז האריך וכתב שבזמן התלמוד היו רגילים הרבה בחזרה, וכל שלושים יום היו חוזרים לתלמודם, וכו', ובדור הזה מחזיקים בפלפולים ואין מספיקים לחזור.

ובדרשות המהר"ל (דרוש על התורה) כתב:

"חזרת הלימוד שזכרנו קצת ממנו הוא הכל והפכו הוא סילוק התורה. והרוד הזה אין חפצים שלא תוסר התורה מאתם ואין מרגילין תלמידיהם לחזור על לימודם. ואיך יעלה על דעת שיהיה נשאר דבר אצלם, כי אף אם חוזר עליו, הרי אמרנו כי דברי תורה לדיחוק שלהם מן האדם נוחים לאכזר. ואין צריך ראייה שבמה שאין חוזרים על לימודם תסתלק התורה לגמרי, שזה נמצא הרבה בתלמוד כמה היו חוזרים על לימודם וזה היה כל לימודם, הכל כדי שתהא התורה עם האדם שבזה יקרא בעל תורה לא זולת זה, והוא היתר שהכל תלוי בו. ועתה אף אם יבחרו בדרך המקולקל היה להם לפחות לאחוז גם בזה לקנות התורה ע"י חזרת הלימוד. וכי לא תהיה התורה שלימה בפלפול של אמת כמו בהפכו עד שיכלו כל הזמן בהבלם לבדו ולא יתנו חלק כלל אל חזרת הלמוד. ומובטח אני שכל זמן שלא ימצא דבר זה בין הגדולים והחשובים שמהם ילמדו הקטנים וכן יעשו. חי ה' צבאות שאין תורה ואין מעשים בישראל וכל יום גרע בזה משלפניו כאשר עינינו רואות, ויש לדאג חס ושלום כי יותר ויותר יתקלקל הדור ע"י כך. והעונש הזה ביארו ג"כ בסנהדרין (דף צ"ט) כי דבר ה' בזה וכו' ר' יהושע בן קרחא אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר רבי יהושע אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיוולדת וקוברת. בא לומר כי זה נקרא דבר ה' בזה כמה שלומד ואינו חוזר על למודו תמיד, שדומה לזורע ואינו קוצר רק מניח שם הזרע בכללך ובזיון העפר מן האדמה ומניחו לעופות השמים לאכול שאין לך בזיון כמוהו. ככה ג"כ השונה

ואנו חוזר על תלמודו מניחה כבזיון ביותר שמבזה אותה ואינו מקפיד על שתסתלק ותלך לו לאיבוד ג"כ.

ועוד יש בזה דבר חכמה שכשחוזר על תלמודו הוא מתחכם ונעשה חריף. שכן אמרו במדרש (איוב ל"ב) כי לא רבים יחכמו אמר אליהוא לחבריו של איוב לא כל מי שעוסק בתורה מתחכם אלא אכן רוח היא באנוש שנותן בו הקב"ה רוח כדי שיהיה רגיל בתלמודו ע"כ. הרי לך כי החוזר על תלמודו ורגיל אצלו הוא מתחכם. וזהו שאמר כאן כי הלומד ואינו חוזר על תלמודו דומה למי שזודע ואינו קוצר, כי הזריעה היא באדמה החמרית, כך כאשר האדם מקבל השכל הרי גוף חומרי יקבלנו וא"כ השכל יחובר אל הגשמי ואינו שכלי גמור וידמה בזה לזודע ואינו קוצר להפריד ולהבדיל הזריעה מהחומרי. אבל כשחוזר על לימודו הרי יתחכם ע"י ההרגל, א"כ בזה יבדיל השכל מהגשמי ויעשנו שכל גמור ונבדל לגמרי בדמיון תבואה הנקצרת מן האדמה החומרית עד שאין לה חיבור בה עוד, כי כל עוד שיותר חוזר על תלמודו נעשה הלימוד יותר שכלי ונבדל מהגוף בהתחכמו. ואילו היו בני האדם נותנין לבם לדבר זה, ירצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו לדרוך אחר חזרת תלמודם יותר ויותר מאשר הם רודפים עתה אחר הפלפול שאין בו ממש. והדבר מורגל כפי הכריות חוזר חוזר ואל תאכל דבר שמביא החריפות ועם כל זה היו כלא הבין. ומפני שאין האדם משתוקק לזה בשווא עול כבוד, לכך אמר אכן רוח היא באנוש שזהו מהשי"ת שיתן בו רוח זה. וזולת זה נאמר כי לא רבים יחכמו ומזה תראה כי רבים נכשלים ביסוד הזה. ור' יהושע שאמר הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה וכו', ר"ל כאילו תחילת לידתה הוא לאיבוד. ומה נאמר ומה נדבר וכי יצטרך להאריך בזה הרי אמרו השוכח דבר אחד ממשנתו כאילו מתחייב בנפשו, לכן אין להאריך בעונש הגדול שבזה כי אין הפה יכול לדבר והלב להרהר את כל החסרון שיגיע מזה, עד שאנו נחשבינ כאילו ח"ו אין לנו תורה כלל ואין ספק בזה.

והנה אנחנו היפך הראשונים לגמרי, אשר כל תורתם היה הגירסא שחזרו על תלמודם, אשר השכר בזה שהתורה היא עם האדם בכל מקום שהוא ולא תסולק

מאתו כלל. ועל זה אמרו בפסחים (דף נ'.) שמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחציתן, ומסיק שם דמיידי בהרוגי לוד, ומה ענין אלו שני דברים יחד. אבל היחס שביניהם הוא, כי הרוגי מלכות מסרו נפשם על קדושת השם ובוזה נעשה אדם נבדל מעולם הגשמי לגמרי עד שהיה מוסר עצמו למיתה להסתלק מן העולם על קדושת שמו הגדול, לפיכך אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתו שאין חיבור למדרגה הנבדלת הזאת עם שאר בני אדם שהיו נוטים אחר העה"ז בהיותם בו. וכן מי שבא לכאן ותלמודו בידו שהוא בעל תורה נבדלת ושכלית ממש כאמור. אבל אם אין תלמודו בידו, נשמתו אינה נבדלת ושכלית רק יש לה יחוס וצירוף אל הגוף כשאין תורתו עמו. זהו השינוי שבין שני הדברים והבן".

ומבואר בדברי המהר"ל מפראג בדומה למה שאמר רבינו, שכתב המהר"ל שעל ידי שהאדם לומד כמה פעמים וחוזר על הדבר הוא מתחכם ונעשה חריף, וזה דומה למה שאמר רבינו שעל ידי שיגמור ויחזור ויתחיל את הספר פעם אחר פעם יבין בפעם השני והשלישי מה שלא הבין בתחילה ויזכה לגמור כמה וכמה ספרים וגם יזכה להבין הדברים יותר מאשר אם היה לומד בדקדוק גדול, ושני הדברים עולים בקנה אחד.

ובליקוטי עצות (ערך תלמוד תורה) כתב: "ראוי לאדם שיהיה בעולם הזה בכל מקומות הקדושים של התורה, דהיינו שילמד כל הספרים הקדושים של התורה, תורה נביאים וכתובים וש"ס וכל הפוסקים ראשונים ואחרונים וכל ספרי הזוהר הקדוש וכל המדרשים וכתבי האר"י זכרונו לברכה, ושאר ספרים קדושים, כדי שיוכל להתפאר בעולם הבא, שהיה ככל מקומות התורה הקדושה. ואל תתבהל מזה, לומר שקשה וכבד ללמוד כל הספרים, כי באמת אינך צריך לגמרם כיום אחד, ומי שנפשו חשקה בתורה ועושה תורתו קבע, יכול ברכות הימים לגמור כל הספרים הנזכרים לעיל ויותר כמה פעמים, כאשר ראינו כמה בעלי תורה שלפנינו שלמדו הכל והיו בקיאים בש"ס וכל הנזכר לעיל כמעט בעל פה, והכל היה מחמת התמדת לימודם. וכל בר אורייך יכול לזכות לכל זה אם ירצה".

הרי מבואר להדיא מדברי רבי נתן שהשלימות היא להגיע למצב שיחזור הרבה על לימודו עד שיהיה בקיא היטב במה שלומד, ולא רק ללמוד פעם אחת את כל הספרים.

ואחר כתבי כל זאת, התבוננתי עוד, ועלה בדעתי דיתכן ששיטת רבינו בנויה על דברי הגמרא בעבודה זרה דף י"ט שאמרו שם: 'אמר רבא לעולם ילמד אדם תורה ואחר כך יהגה, שנאמר תורת ה' והדר ובתורתו יהגה, ואמר רבא לעולם ליגרים איניש ואף על גב דמשכח ואף על גב דלא ידע מאי קאמר, שנאמר גרסה נפשי לתאבה, גרסה כתיב ולא כתיב טחנה'. וכרש"י שם פירש: 'ילמד אדם - מרבו עד שתהא גירסת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו. ואח"כ יהגה - יעיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ולתרוץ, וכראשונה לא יעשה כן שמא יבטל הורב לא ימצא לו כל שעה, ועוד לאחר ששנה הרבה הוא מתיישב בתלמודו ומתרוץ לעצמו דבר הקשה'.

ולכאורה דברי הגמרא הללו סותרים לדברי השולחן ערוך הרב, שהרי אמרו בפירוש שבתחילה ילמד הרבה את גירסת התלמוד ופירושו, ואף שמחמת שלומד הרבה במהירות ישכח חלק ממה שלומד מכל מקום יכול לעשות כן, והרי לדעת השולחן ערוך הרב צריך ללמוד רק מעט ולחזור עליו היטב עד שידע אותו כראוי ורק אז ימשיך ללמוד עוד מעט ויחזור גם עליו, וכך הלאה, וכל הזמן יחזור על מה שכבר למד, וקודם לכן אינו יכול להמשיך הלאה, ואילו בדברי הגמרא משמע שעדיף ללמוד קודם את גירסת התלמוד ופירושו, ועדיף להספיק הרבה מגירסת התלמוד ופירושו אף שלא יחזור הרבה בתחילה וישכח חלק מלימודו, ואף שאפשר לדחוק בזה בדחוקים שונים, אבל כודאי הפירוש הפשוט משמע 'אף על גב דמשכח' שאין בזה איסור מצד 'השוכח דבר אחד מתלמודו'.

ולכן בהכרח לומר, שכל האיסור שלא לשכוח דבר אחד ממשנתו זהו דוקא כשמתרשל במזיד מלחזור על לימודו, ואוהב רק ללמוד דברים חדשים, אבל כשהאדם בתחילת לימודו, ורוצה לגרוס הרבה גמרא כדי שעל ידי שילמד הרבה ויהיו לו הרבה מושגים וידיעות יתיישב בלימודו ויתודצו לו קושיות שונות, וכגון

שלומד מסכת בבא קמא כולה בבקיאות במשך חודש כדי לדעת את המושגים באופן כללי, ואחר כך בחודש השני חוזר עליה, ובחודש השלישי חוזר שוב, אז אף שבלומד הראשון הוא ישכח חלק גדול מלימודו וכן בלימוד השני, אבל לאחר כמה חזרות הוא כבר יזכור את לימודו, וכיון שריבוי הלימוד עוזר לו להבין יותר, ממילא כשעדיין לא גמר בפעם הראשונה את המסכת אין עליו עדיין חיוב לחזור, כי עדיין הוא עוסק בלימוד להבין, ורק אחר שהבין אז יש את החיוב לחזור ולזכור, ואם כנים דברינו אם כן מיושבת הסתירה בין הגמרא בעבודה זרה 'אף על גב דמשכח' לגמרא של 'השוכח דבר אחד מלימודו', ומיושב גם כן מדוע לא מצינו כלל בשאר הפוסקים שיחמירו כל כך כדברי השולחן ערוך הרב שיש חיוב שמיד כשלומד כמה דפים צריך לחזור עליהם הרבה לזכור אותם היטב, ורק אז ילמד עוד כמה דפים, ויחזור גם על הדפים הראשונים וגם על הדפים השניים, וכן הלאה. ויש לומר שזהו גם כן דעת רבינו, ולכן לא ציזה רבינו לחזור מיד, אלא לאחר שגמר את המסכת, שאז הבין על ידי ריבוי הלימוד את רוב הדברים, אז יחזור שוב על כל המסכת, וכן הלאה.

ולפי דרך זו עדיין יש להתבונן מהו השיעור בזה, שאם כן יאמר האדם שרוצה לגמור את כל הש"ס כדי לדעת את גידסת התלמוד ופירושו, ורק בעוד כמה שנים כשיגמור את כל הש"ס אז יחזור על הש"ס, אך בודאי אין זו כוונת הגמרא, שכן באופן כזה כשיגמור את הש"ס לא יזכור כלל וכלל את המסכתות הראשונות שלמד לפני כמה שנים, ויצטרך להתחיל לימוד חדש לגמרי, ואם כן לא הועיל לו דבר זה כלל לענין ריבוי הלימוד, שלאחר ששונה הרבה הוא מתיישב בתלמודו ומתרחק לעצמו דבר הקשה, והלימוד השני שלומד אינו יכול להקרא כלל בשם חזרה אלא הוא לימוד חדש לגמרי, וגם אם ילמד כן כל ימי חייו לא יזכור כלום ממה שלמד. וכל מה שהותר זהו כשבשעת החזרה הוא זוכר עדיין במקצת את מה שלמד קודם, שאז זהו בגדר חזרה ולא לימוד חדש.

ולהלכה למעשה, בודאי קשה להכריע בזה, ובאופן כללי נראה שהליטאים נקטו יותר כדעת רבי חיים מולאזין שאין חיוב לחזור תמיד, ומשקיעים יותר בלימוד בעיון והבנה, והחסידים נקטו יותר כדעת השולחן ערוך הרב ללמוד מהר ולחזור

הרבה. והלומד על פי שיטת רבינו נקל לו יותר לחזור הרבה על לימודו, כיון שגומר מהר את המסכת ואז חוזר עליה מהר שוב ושוב. ובודאי אי אפשר לומר לכל אחד כיצד לסדר את לימודו, שהדבר תלוי בזמן שיש לו ובכשרונו, ובאופן שאהב ללמוד, אך באופן כללי בודאי ראוי להספיק הרבה ולחזור הרבה, שאז זוכים לקיים גם מצות תלמוד תורה וגם מצות ידיעת התורה.

ולסיום יש לציין כי כל הנכתב עד כה מדובר לגבי אברך שזמנו בידו ויכול לקבוע לעצמו את סדרי לימודו כפי שרוצה, אבל בחור שיש לו סדרים מטעם הישיבה בודאי שצריך לשמור על סדרי הישיבה, ואכמ"ל.

בברכה שגזכה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים.

יהושע גרוס

